

Systemhaat onder jongeren

Een inventarisatie en aanzet tot verklaring

Dr. A.J.J. Meershoek

Dr. P.W. de Vries

Institute of Governance Studies

Universiteit Twente

© WODC

Voorwoord

De afgelopen jaren waren en zijn er hulpverleners die worden geconfronteerd met radicaal wantrouwende jongeren. Nu is wantrouwen geen onbekend verschijnsel in open samenlevingen maar de vorm die dit soms aannam, wekte verontrusting. Voor het WODC van het ministerie van Veiligheid en Justitie was het aanleiding het Institute of Governance Studies van de Universiteit Twente opdracht te geven om een bescheiden, exploratief onderzoek naar het radicaal wantrouwende jongeren te doen en, gesteld dat het inderdaad werd gesignaleerd, het fenomeen op basis van de voorhanden historische kennis en sociaalpsychologische inzichten te duiden en verklaren. Dit rapport is het verslag van dat onderzoek.

De gesprekken met de respondenten zijn gevoerd in december 2011 en januari 2012. Het eindverslag is eind maart 2012 afgesloten. Bij de uitvoering van het onderzoek hebben wij geprofiteerd van de discussies met en het deskundige commentaar van een begeleidingscommissie onder voorzitterschap van prof.dr. J. Kennedy. Lid van de commissie waren dr. J. Schaafsma, drs. J.A. Odink en L. Chambon. M. Turina-Tumewu begeleidde het onderzoek namens het WODC. Voorts kregen wij vruchtbare suggesties van prof.dr. E. Giebels, verbonden aan de Universiteit Twente. Allen betuigen wij onze dank.

Dr. A.J.J. Meershoek

Dr. P.W. de Vries

Inhoudsopgave

1. Inleiding en onderzoeksopzet	4
1.1 Probleemstelling en onderzoeksvragen	5
1.2 Respondenten	7
2. Resultaten van de verkenning	10
2.1 Wantrouwen onder jongeren	10
2.2 Criminele jongeren	12
2.3 Moslimfundamentalistische jongeren	13
2.4 Rechts-radicalen jongeren	14
2.5 Systeem hatende jongeren	14
2.6 Bronnen van systeemhaat	15
3. Een historische duiding van het fenomeen	18
3.1 Historisch onderzoek en hedendaagse verschijnselen	18
3.2 Radicaal wantrouwen bij groepen jongeren	20
3.3 De impact van uitbreiding van de communicatiemiddelen	22
3.4 Reacties van de Nederlandse overheid	23
3.5 Balans	25
4. Een sociaalpsychologische benadering	26
3.1 Vertrouwen, wantrouwen en geloof in samenzweringstheorieën als onzekerheidsreductie	26
3.2.1 Effecten op emoties, affect, en agressie	29
3.2.2 Effecten op strategische consumptie	30
3.2.3 Effecten op zelfcontrole	30
3.2.4 Effecten op vigilantie en vijandigheid	31
3.3 Samenvatting	32
5. Conclusie: wat is er en wat valt te verwachten?	34
Literatuur	38
Samenvatting	42
Summary	45
Bijlagen	48

Inleiding en onderzoeksopzet

Sinds enige tijd worden door medewerkers van de eerstelijns hulpverlening jongeren gesignaleerd die, gedreven door fundamenteel wantrouwen tegen instituties, zich radicaal afkeren van niet alleen de overheid maar van alle maatschappelijke instellingen, uit vrees te worden gecontroleerd en gedisciplineerd. Zij haten ‘het systeem’, verzetten zich evenwel niet tegen de betrokken instanties of instellingen maar sluiten zich radicaal af van de samenleving en zoeken hun toevlucht in een eigen leefwereld. Hun ‘innerlijke emigratie’ hult zich soms in quasireligieuze gedaante, soms in complotdenken. Internet wordt wel geraadpleegd maar niet gebruikt als communicatiemiddel, uit vrees voor controle door ‘het systeem’. Tegen de achtergrond van de individuele gewelddadige acties als die in 2011 in Noorwegen rijst de vraag in hoeverre hier van een significant sociaal fenomeen sprake is en, als dat het geval is, hoe dit moet worden geduid en verklaard en in hoeverre dit maatschappelijke gevolgen kan hebben.

Het gaat niet slecht met de Nederlandse jeugd, in overweging genomen dat jongeren altijd verantwoordelijk zijn geweest voor de hoofdmoot van de overlast en criminaliteit in de samenleving. Incidenten waarbij jongeren ernstige overlast veroorzaken, worden in de media fel belicht en door de politiek hoog opgenomen, maar het aantal jongeren dat wegens een (gewelddadig) delict met de politie in aanraking komt, daalt al enige jaren (CBS, 2010). De omvang van de jeugdcriminaliteit lijkt dus te verminderen. Ook vermindert over de gehele linie het aantal jongeren dat voortijdig de school verlaat. (CBS, 2011) Fenomenen als de geschetste ‘systeemhaat’ en ‘innerlijke emigratie’ komen echter niet tot uitdrukking in criminaliteitsstatistieken of rapportages over veiligheidsbeleving en sociale cohesie. Toch zouden deze wel consequenties voor de maatschappelijke veiligheid kunnen hebben.

In opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Veiligheid en Justitie heeft het Institute of Governance Studies (IGS) van de Universiteit Twente daarom een onderzoek naar het verschijnsel systeemhaat onder jongeren uitgevoerd. Dit heeft de vorm gekregen van een snelle verkenning van het fenomeen door een telefonische enquête van sleutelfiguren in de frontlinie van het jeugdleven, gevolgd door een literatuurstudie naar de bestaande empirisch wetenschappelijke kennis, zowel van sociaalpsychologische als van historische aard. Aparte aandacht verdiende de rol van internet en

de nieuwe sociale media. Het streven was binnen een korte tijdspanne de omvang, aard en mogelijke maatschappelijke implicaties van het verschijnsel vast te stellen.

1.1 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Centraal in het onderzoek staan jongeren die worden gedreven door ‘systeemhaat.’ Wantrouwen van jongeren tegen autoriteiten is een al langer bekend, tamelijk verbreid en geaccepteerd fenomeen. Sinds de Romantiek is de figuur van de rebelse jongere die veelal in zijn eentje in conflict met de samenleving raakt, zo zijn eigen identiteit ontdekt en deze uiteindelijk ook bevestigt, een bekend fenomeen. In deze traditie past de zogeheten Culturele Revolutie van de jaren zestig waarin afkeer van ‘het systeem’ enige tijd onder jongeren de boventoon voerde. Een streven naar zuiverheid, in de vorm van maatschappelijke hervormingsbewegingen met smetvrees als bindmiddel, wordt door cultuurhistorici als thema in de cultuur van diverse westerse samenlevingen herkend. (Labrie, 1994)

In de huidige, Nederlandse samenleving is wantrouwen tegen de overheid en tegen maatschappelijke instituties geen onbekend verschijnsel. Ook onder jongeren, de sociale groep waarop dit onderzoek zich richt, doet het zich voor. Dat alleen hoeft ook geen aanleiding tot verontrusting te geven. Een zeker wantrouwen tegen het establishment is in westerse democratieën zelfs een onmisbaar element, een kracht die mede voeding geeft aan politieke oppositie en zorgt voor een regelmatige wisseling van regering. Om in het onderzoek vast te kunnen stellen of werkelijk van een ongewoon, verontrustend verschijnsel sprake is, is daarom een nadere, eerste afbakening van het begrip nodig.

Het onderzoek richt zich op jongeren, om precies te zijn jongeren die tussen de 12 en 23 jaar oud zijn. Het gaat om jeugd die niet meer naar de basisschool gaat maar deels nog wel leerplichtig is. ‘Systeem hatende jeugd’ wordt nu van andere, wantrouwende jongeren onderscheiden op grond van vier kenmerken. Allereerst moeten de betreffende jongeren een **radicaal wantrouwen tegen alle instituties en instanties** koesteren, bijvoorbeeld tot uiting komende in een hardnekkige neiging om het contact met (hulpverlenende) instellingen uit de weg te gaan. Voor het door hen gezochte maatschappelijk isolement construeren zij, ten tweede, een eigen rechtvaardiging die niet voortvloeit uit ondervonden repressie wegens alledaagse, voor de overheid onverdraagbare activiteiten zoals criminaliteit en overlast, in de vorm van een **complottheorie**. Dat wantrouwen tegen instituties en die complottheorie brengen hen er, ten derde, toe **af te zien van het actief gebruik van telefoon en internet en van participatie in sociale media als Facebook**, uit vrees voor mogelijke onderschepping door ‘het systeem’. Het

wantrouwen en het doelbewust gezochte isolement moeten, tenslotte, hun **deelname aan het maatschappelijk verkeer** (onderwijs, arbeid) **belemmeren of beperken** en daardoor hun zelfredzaamheid aantasten. Het onderzoek richt zich dus zeker niet uitsluitend op georganiseerde groepen jongeren: het kan heel goed om jongeren gaan die losse onderlinge contacten onderhouden of in vluchtige verbanden opereren.

In het onderzoek staat de volgende probleemstelling centraal:

Zijn er in Nederland jongeren die zich uit haat tegen ‘het systeem’ radicaal afkeren van alle instituties en maatschappelijke verbanden en, voor zover dit het geval is, hoe valt dit fenomeen met de bestaande historische en sociaalpsychologische kennis te duiden en verklaren en wat zijn de mogelijke maatschappelijke consequenties van het fenomeen?

Op grond van deze probleemstelling zijn de volgende vier onderzoeksvragen geformuleerd.

- 1. Zijn er in Nederland jongeren die uit haat tegen ‘het systeem’ de bestaande instituties en maatschappelijke organisaties hartgrondig wantrouwen, deze daardoor consequent mijden en zo niet (meer) participeren in het maatschappelijke leven?**

Op deze vraag is een antwoord gezocht door een uitvoerig face to face gesprek en twintig telefonische interviews met jongerenwerkers, politieagenten met taakaccent jeugd, straatcoaches, staffunctionarissen van middelbare scholen en sleutelfiguren in het uitgaansleven, verspreid over tien steden. Het betrof respondenten die beroepshalve direct contact onderhouden met moeilijk toegankelijke jeugd en die in de eigen organisatie bekend staan als het best geïnformeerd over de leefwereld van deze jongeren. Op basis van een checklist en een leidraad is bij hen onder meer nagevraagd of zij het fenomeen herkennen, hoe omvangrijk het is, welke leeftijd en sociale achtergrond de jongeren hebben, wat er over hun overtuigingen en gedrag bekend is, of zij structureel school verzuimen en of zij nog met frontlijnorganisaties in contact komen. Speciale aandacht is besteed aan het eventuele mijden van internet en nieuwe sociale media.

- 2. Is dit een nieuw verschijnsel? Kan het met hulp van de bestaande historische en sociaalpsychologische kennis nader worden geduid?**

Nadat het bestaan, de aard en de omvang van het verschijnsel zijn vastgesteld, zullen twee literatuurstudies worden verricht naar de voorhanden, historische en sociaalpsychologische, empirisch-gefundeerde wetenschappelijke kennis die meer licht kan werpen op de aard, de

oorzaken en de mogelijke consequenties van het gesignaleerde fenomeen. De verkenning van de Nederlandse historiografie is gericht op de handelingsrepertoires van eerdere radicale stromingen onder de jeugd, op de impact van eerdere technologische doorbraken in de media op jongeren en op de reacties van de Nederlandse overheid op radicale jeugd. De sociaalpsychologische literatuurverkenning is gericht op de fenomenen uitsluiting, radicalisering, onzekerheidsreductie en de impact van sociale media.

3. Hoezeer mijden deze jongeren het gebruik van nieuwe sociale media en welke consequenties heeft dit voor hun maatschappelijke functioneren ?

Opvallend is het signaal dat de betrokken jongeren internet en nieuwe sociale media consequent zouden mijden, uit vrees door controle door hogere machten. Dit zou tamelijk radicaal gedrag zijn waarvan potentiële gevolgen voor de samenleving niet uit te sluiten zijn. Daarom wordt in het verkennende onderzoek en de twee literatuurstudies aparte aandacht besteed aan de betekenis van deze afwijzende houding.

4. Hoe zal het gedrag van deze jongeren zich naar verwachting ontwikkelen? Is specifiek overheidsbeleid en/of nader onderzoek nodig?

Tenslotte zal op basis van de antwoorden op de eerste drie onderzoeksvragen een beredeneerde inschatting worden gemaakt van de aard, de omvang en de ernst van het fenomeen en van de te verwachten ontwikkeling in de toekomst. Daarbij zal aandacht worden besteed aan eventuele veiligheidsrisico's. Zo nodig zal worden aangegeven welke aspecten van het fenomeen eventueel nader onderzoek verdienen.

1.2 Respondenten

De primaire, empirische basis van dit onderzoek is beperkt. Deze bestaat achttien telefonische interviews met dienstverleners die beroepshalve direct contact onderhouden met lastig bereikbare jongeren en een uitvoerig face to face gesprek met een groep jongerenwerkers.

Selectie van de respondenten

Informatie over (het bestaan van) deze systeem hatende jongeren is vergaard onder diverse groepen eerstelijns medewerkers. Deels kwamen deze respondenten uit het eigen netwerk van een van de onderzoekers, deels zijn deze aangereikt door de NCTV, deels zijn deze met de zogeheten sneeuwbal methode verzameld. Binnen uiteenlopende instellingen is gezocht naar

eerstelijns medewerkers die in direct contact staan met jongeren die mogelijk geleid worden door systeemhaat. Op deze wijze zijn uiteindelijk twintig respondenten gevonden. Benaderd zijn jongerenwerkers, hulpverleners, een arbeidsbemiddelaar, een schooldecaan en jeugdagenten van de politie, verspreid over tien steden. Deze zijn telefonisch ondervraagd, veelal in gesprekken van een half uur tot drie kwartier. In een stad is een middag uitvoerig gesproken met een groep jeugdhulpverleners. De inhoud van de gesprekken is op schrift vastgelegd. Het bleek niet mogelijk om rechtstreeks in contact te treden met deze jongeren, allergisch als deze zijn voor vreemden, zonder de positie van de jongerenwerkers te schaden.

Informatiepositie van de respondenten

De waarde van de verzamelde informatie berust bovenal op de kwaliteit van het contact van de respondenten met jongeren. Bij de zoektocht naar respondenten is als maatstaf gehanteerd dat de betrokkenen beroepshalve moesten beschikken over eigen, ruimere, directe ervaring met en kennis van de jongeren. Alle respondenten richten zich beroepshalve op jongeren die door hun criminele of overlast gevende gedrag problemen veroorzaken of zich niet kunnen voegen naar de procedures van arbeidsbemiddeling of hulpverlening. De respondenten stelden zich allen openhartig op en maakten ons deelgenoot van hun zorgen. Enkele verzochten om anonimiteit. Enkele respondenten konden over sommige, wantrouwende jongeren concrete informatie verstrekken maar gaven aan dat andere jongeren voor hen onbereikbaar waren omdat deze zich hardnekkig van hen afkeerden.

- **Hulpverleners**

Onder de respondenten bevonden zich drie hulpverleners. Slechts een van hen was in zijn praktijk op een behoorlijk aantal (van een groep kan niet worden gesproken hoewel zij elkaar wel opzoeken) systeem hatende jongeren gestuit. Hij kent hen al zo'n jaar of zes en verklaart dat het zeer moeilijk is met hen een vertrouwensband te onderhouden. Andere hulpverleners kennen zulke jongeren niet maar signaleren wel hartgrondig wantrouwen onder hun jeugdige clientèle.

- **Jongerenwerkers**

Gesproken is met tien jongerenwerkers. Slechts drie jongerenwerkers in één stad bleken directe contacten te onderhouden met systeem hatende jongeren. Zij verklaarden dat het zeer moeilijk is met hen een vertrouwensband op te bouwen.

- **Politie**

Onder de respondenten bevonden zich vier politiebeambten. Geen van hen kent systeem hatende jongeren die aan het profiel voldoen. De jongeren die zij wel kennen, koesteren wel fors

wantrouwen tegen de overheid maar behoren veelal tot criminele groepen. Hun kennis over deze jongeren berust op rechtstreekse, alledaagse contacten maar ook op informatie uit de opsporing. Het gebruik van verdekt telefoonverkeer hebben zij onder jongeren nog niet gesignaleerd. Deze respondenten signaleren tot hun verontrusting wel dat heel veel jongeren zeer weinig vertrouwen in de overheid hebben. Een verklaring voor hun onbekendheid met systeem hatende jongeren kan zijn dat deze zich in de regel niet aan criminaliteit schuldig maken.

- **Overigen**

Voorts is gesproken met een gemeentelijke ambtenaar en een arbeidsbemiddelaar die speciaal is aangesteld voor de hulp aan allochtone jongeren. Systeem hatende jongeren zijn zij in hun praktijk niet tegengekomen maar beiden signaleren wel een grondig wantrouwen tegen instanties. Naar indruk van de arbeidsbemiddelaar is dat een overerft fenomeen dat in Nederland opgegroeide Marokkaanse jongeren overnemen van hun ouders die dit wantrouwen in Marokko onder het regime van de vorige koning hebben opgedaan. Het is een hardnekkig verschijnsel dat de betrokken jongeren ernstig belemmert in hun omgang met instanties.

Al met al zijn er vier respondenten die jongeren kennen die aan de vier geformuleerde kenmerken voldoen. Dat is een zeer beperkte empirische basis om uitspraken te doen. Omdat doelgericht naar dergelijke respondenten is gezocht, valt alleen op basis van hun informatie iets over de omvang van het fenomeen te zeggen.

2. Resultaten van de verkenning

Vrijwel alle geraadpleegde eerstelijnswerkers signaleren het bestaan van jongeren met een stevig wantrouwen tegen de overheid, bovenal tegen de politie maar ook tegen andere diensten. Zij onderkennen dat dit geen nieuw fenomeen is, jongeren hebben zich vroeger ook afgezet tegen volwassenen en al langer is het zo dat jongeren worstelen met hun identiteit, maar de meeste respondenten menen dat het wantrouwen tegen de buitenwereld onder jongeren de afgelopen jaren is toegenomen. Vaker en sneller raken zulke jongeren met instellingen in conflict. Vaker dan voorheen worden contacten met instanties en organisaties uit de weg gegaan. In het merendeel van de gevallen blijken de wantrouwende jongeren echter niet tot de specifieke doelgroep van het onderzoek te kunnen worden gerekend omdat hun afkeer van instanties niet gebaseerd is op ‘systeemhaat’ maar er concrete aanwijzingen voor lijken te kunnen worden aangewezen zoals negatieve ervaringen in het gezin of op school, voorafgaande hardnekkige confrontaties met de politie vanwege eigen overlastgevend en/of crimineel gedrag of uit getoond onvermogen om zich te voegen naar noodzakelijke omgangsvormen met dienstverlenende instellingen zoals de arbeidsbemiddeling. Slechts enkele hulpverleners signaleren systeem hatende jongeren, zoals deze eerder aan de hand van vier criteria werden afgebakend. Het lijkt inderdaad om een specifiek fenomeen te gaan. Om de contouren van deze groep te verduidelijken wordt eerst op basis van de restinformatie een beeld geschetst van de aanverwante groepen.

2.1 Wantrouwende jongeren

Vrijwel alle eerstelijns dienstverleners signaleren wantrouwen onder de jongeren waarmee zij beroepshalve worden geconfronteerd. De jongeren ervaren de afstand tot instituties als zeer groot. Als oorzaak wordt opvallend vaak het strikt gereguleerde contact genoemd waaraan eerstelijns medewerkers in de hulpverlening zijn onderworpen. De betreffende jongeren begrijpen niet dat gesprekken aan tijd zijn gebonden en dan moeten worden afgebroken of dat naar andere loketten moet worden doorverwezen. De ‘kortsluiting’ die zo in het contact ontstaat,

is vaak niet of uiterst moeilijk te verhelpen. Eerdere suggesties dat de betrokken instantie hen bij het oplossen van hun problemen kan helpen, ervaren zij dan als misleiding.

Respondenten signaleren onder een grote groep jongeren een forse hekel aan ‘het systeem’, van haat willen zij in deze gevallen niet spreken. Met name allochtone jeugd heeft het vertrouwen in de toekomst opgegeven. Wanneer zij als jonge adolescent in de war raken, zoeken zij elkaar op en vinden zo herkenning. Zeker als zij voortijdig de school verlaten, missen zij een zinvolle dagbesteding. Met name Marokkaanse jongens worden, omdat de Marokkaanse gemeenschap nauwelijks cohesie kent, dan opgenomen in een straatcultuur. Meiden raken veeleer depressief, wat bij hen soms tot rebels gedrag leidt, soms tot extreme kuisheid. De meeste respondenten menen dat deze jongeren overwegend fatalistisch zijn. Een enkele spreekt over “jongeren die op ontploffen staan.” Daarbij moet dan gedacht worden aan individuele gewelddaden.

De directe omgeving van deze jongeren stoort zich bovenal aan hun gebrek aan motivatie. Daarnaast aan de kleine criminaliteit (diefstallen, drugsgebruik) waarin sommigen vervallen. De jongeren zijn wel geïnteresseerd in muziek (hip hop, rap), films en internet. Hun wantrouwen komt tot uiting in het passief gebruik van Facebook en andere sociale media, niet in het afzien van internet- en telefoonverkeer. De respondenten signaleren dat deze jongeren zeer bedreven zijn in het zichzelf anonimiseren door het gebruik van schuilnamen en het niet verstrekken van (email)adressen. De politie signaleert geen verdekt telefoonverkeer maar wel het frequent uitwisselen van mobiele telefoontjes. In enkele gesignaleerde gevallen grenst het wantrouwen aan schizofrenie.

De persoonlijke en sociale kenmerken van deze jongeren lopen sterk uiteen. Sommige respondenten signaleren geen wantrouwende jongeren onder de veertien jaar terwijl een van hen er zelfs kinderen jonger dan 12 jaar onder heeft opgemerkt. In het laatste geval betreft het zogeheten sleutelkinderen van wie de ouders gescheiden zijn, waarvan de zorgende ouder werkt en die na schooltijd op straat rondhangen. Ook jongeren ouder dan 18 jaar worden aangetroffen. In dat geval betreft het schoolverlaters die de druk vanuit de leerplicht of het leerwerktraject niet aan kunnen, bij gebrek aan een startkwalificatie geen werk vinden en op straat gaan rondhangen. Vaak is ook bij hen de thuissituatie niet stabiel. Het opleidingsniveau (soms tot HBO-niveau) en de sociale en etnische achtergrond van de wantrouwende jongeren lopen sterk uiteen maar vormen geen belemmeringen in de onderlinge omgang. De jongeren kampen vaak met psychosociale problemen en soms met verslaving en dakloosheid. Twee respondenten wezen erop dat sommige wantrouwende jongeren uit lagere sociale milieus afkomstig zijn en hun houding van huis uit hebben meegekregen.

Deze jongeren zijn teleurgesteld in de gehele overheid en hebben in geen enkele instelling meer vertrouwen. Politieke belangstelling ontbreekt. Zij hebben de ervaring dat van alle kanten aan hen wordt getrokken maar ook dat de betreffende hulpverleners tegenover hen afspraken niet nakomen en dat ergert hen. Als zij problemen ondervinden, geeft de school niet thuis. Soms vormt het vinden van een stageplek een struikelblok, met schooluitval als gevolg. De jongeren zijn niet geneigd om in actie te komen maar verwerpen zich wel als zij autoritair worden benaderd, met name als dat gebeurt door de politie. Respondenten signaleren dat van de politie alleen de zogeheten jeugdinterventieteams weten hoe zij met deze jongeren moeten omgaan: de reguliere politie weet dat niet. Van wantrouwende Marokkaanse jongens wordt gezegd dat zij hun houding van huis uit hebben meegekregen, dat die houding was opgebouwd in Marokko en dat zij in die houding gesterkt werden door de gedachte dat de Nederlandse overheid met de Marokkaanse samenwerkt.

Sommige wantrouwende jongeren zijn zelfredzaam; andere slagen daar slechts met grote moeite in. Een van de jongerenwerkers in Amsterdam verklaarde: “Wij werken met jongeren die constant bezig zijn met overleven.”

2.2 Criminele jongeren

Gevraagd naar hun bekendheid met wantrouwende jongeren kwamen de meeste respondenten met inlichtingen over criminele jongeren. Deze hangen in groepen rond op straat, in snackbars en soms in jongerencentra en sluiten zich af van instanties omdat zij frequent crimineel actief zijn (inbraken, straathandel in drugs). Soms werden ook voetbalhooligans ter sprake gebracht. Zij zijn echter niet tot het verschijnsel systeemhaters gerekend omdat hun afkeer en afscherming van instanties en instellingen ingegeven wordt door welbegrepen eigenbelang en niet door een gedeelde overtuiging, gebaseerd op complot denken.

De respondenten baseerden zich bij het toerekenen van deze jongeren tot criminele groepen veelal op de criteria van de welbekende studie van Beke, Van Wijk, en Ferwerda (2000). Vaak zijn zij actief in de drugshandel en is sprake van vuurwapenbezit. Een groep respondenten informeerde ons over voetbalhooligans die actief zijn in de harddrughandel, zich succesvol afschermen van instituties en buitenstaanders en afrekenen met verraders in eigen kring. Hoewel bij de laatste ook sprake is van een gedeelde overtuiging en diepgeworteld wantrouwen tegen de overheid, domineert toch de criminele praktijk: hun wantrouwen berust ook op eigenbelang.

De gesignaleerde criminele jongeren treden groepsgewijs op. Zij maken weinig tot geen gebruik van sociale media als Facebook, uit vrees dat ook de politie daar actief is, maar bedienen

zich wel van de telefoon. In één stad signaleert de politie afnemend geweldsgebruik. In een andere juist toenemend geweldsgebruik waaronder een schietpartij op straat en een daling van de leeftijd van de daders. Jongens van 13 tot 15 jaar zouden al roofovervallen plegen.

Buitenstaanders worden afgeschrikt door fysieke intimidatie. De politie zou geen vat hebben op deze jongens.

Gesignaleerd worden zowel autochtone jongens, in het bijzonder onder de voetbalhooligans, als jongens van Marokkaanse en Antilliaanse afkomst; in een ander geval een groep van Iraakse en Afgaanse jongens. Zij staan met de rug naar de samenleving en zijn mobiel, mede in reactie op de hardere benadering door politie en Justitie.

2.3 Moslimfundamentalistische jongeren

Twee respondenten in het Zuidoosten van Nederland signaleren onder de radicaal wantrouwende jeugd moslimfundamentalisten. Het betreft veelal Marokkaanse jongeren maar ook bekeerde Nederlanders. Sommigen vermijden het gebruik van telefoons en begeven zich niet op sociale media als Facebook en Hyves. Zij onderhouden ook internationale contacten, onder andere met Saoedi Arabië. In dit deel van het land is deze stroming naar het oordeel van de respondenten al een jaar of twee over haar hoogtepunt heen.

Deze jongeren bewegen zich in een los hiërarchisch verband waarin vier niveaus zijn te onderscheiden. Aan de top bevinden zich leidersfiguren waarvan enkelen landelijk bekend zijn maar anderen in de anonimiteit verblijven. Sommigen zijn heel intelligent. Uit vrees voor de overheid maken zij geen gebruik van internet of telefoon. Op het niveau daar direct onder bevinden zich ontwikkelde jongeren die bijeenkomsten en lezingen organiseren. Op het derde niveau bevinden zich laagopgeleide jongens die teleurgesteld zijn, aansluiting bij school/samenleving hebben verloren en niet zelfredzaam zijn. Deze ‘meelopers’ worden door de ‘organisatoren’ gebruikt voor het verlenen van hand en spandiensten, ook al omdat zij nergens bang voor zijn. Tenslotte is er nog een groep ontspoorde jongens die problemen hebben met hun ouders en met school, soms zelf drugs gebruiken, kwaad of woedend zijn op hulpverleners en andere instellingen en crimineel gedrag (diefstallen, inbraken, kleinschalige drugshandel) vertonen. Deze laatste groep wordt door de organisatoren en meelopers aangespoord hun leven te beteren. De laatsten sporen hen aan te stoppen met drugsgebruik en overlast gevend gedrag en het contact met hulpverlenende instanties af te breken. In ruil daarvoor beloven zij hen onvoorwaardelijk te helpen. Dat leidt regelmatig tot het beoogde resultaat.

2.4 Rechts-radicale jongeren

Enkele respondenten in verschillende delen van Nederland signaleerden de aanwezigheid van rechts-radicalen onder de wantrouwende jeugd. Ook hier is sprake van een hiërarchisch verband maar de respondenten hadden alleen zicht op de onderste laag. Het zijn jongens voor wie internet wel een belangrijke bron van informatie is maar onduidelijk is of zij ook gebruik maken van de nieuwe sociale media. De rechts-radicale jongens die zij wel leerden kennen, zijn brutaal, asociaal en laten zich racistisch uit. Zij zijn opgegroeid in achterstandsbuurten en veelal afkomstig uit probleemgezinnen. Zij stellen zich uitdagend op, kijken buitenstaanders al gauw scheef aan en kunnen gewelddadig zijn. Zij zijn herkenbaar aan hun kleding (*bomber jackets*, kistjes) en gebruiken soft- en harddrugs.

2.5 Systeem hatende jongeren

Slechts enkele eerstelijns werkers zijn in hun praktijk gestuit op jongeren die tot de doelgroep van het onderzoek, de systeemhaters, kunnen worden gerekend. Een van hen had zulke jongeren reeds een jaar of vijf, zes geleden voor het eerst gesignaleerd, aanvankelijk in de Randstad, later ook elders. Het betreft jongeren die zich in een zeer los verband bewegen en zeer diverse sociale achtergronden hebben. Zij zijn niet crimineel. Hoewel in hun wereldbeeld elementen van islamitisch anti-amerikanisme/anti-occidentalisme zijn te vinden, is religie niet wat hen bindt. Hoewel een enkel geval van contact met extreemrechtse groepen werd gesignaleerd, ontbreekt bij hen de agressieve groeps cultuur. Wat hen bindt, is muziek (rap, hip hop), films en filmpjes op internet en (vermoedelijk) computergames.

De basis is een radicaal wantrouwen dat ook in de straatcultuur valt te vinden maar dat voor hen het fundament vormt voor een aan de moderne, digitale wereld ontleent wereldbeeld. Er is een gevoel underdog te zijn, te staan tegenover een massieve tegenstander, bestaande uit de VS, de plaatselijke politie, hulpverleners die via de computer in staat zijn eenieder op de voet te volgen en elkaar prompt informeren. Een klein groepje machthebbers, het Illuminaat, regeert naar hun overtuiging de wereld. De aanslag op het World Trade-center en de *war on terror* hebben aanvankelijk in het complot-denken een belangrijke rol gespeeld. Maar vervolgens heeft het een eigen dynamiek gekregen. Internet is een belangrijke bron waar wel films en clips op worden bekeken maar waar zelf niet actief op wordt bewogen. Sociale media als Hyves en Facebook worden volledig gemeden. In hun muzikale voorkeur is sprake van extreem eclecticisme: rap, hip-hop en techno wisselen elkaar razendsnel af.

Voor jongerenwerkers zijn zij erg moeilijk benaderbaar. Zij verdenken iedere onbekende er bij voorbaat van in dienst te zijn van de politie of informatie over hen door te geven aan instanties. Niets wijst er op dat de jongeren zich organiseren of hun overtuiging doelgericht uitdragen, maar in hun onderlinge contacten breidt het idee zich wel uit. “Ze maken elkaar helemaal gek.” verklaarde een hulpverlener.

Het betreft overwegend jongens met leeftijden tussen 16 en 27 jaar. Zij zijn voor zover bekend niet crimineel; wel brengen zij soms graffiti aan. Een van hun symbolen is de piramide met het alziende oog. Zij hebben sterk uiteenlopende sociale en etnische achtergronden. Vaak wonen zij nog thuis. Het is nog onduidelijk of zij op oudere leeftijd er over heen zullen groeien en hun ‘systeemhaat’ kwijt zullen raken. Volgens de eerstelijns werkers vertoont het merendeel van deze jongeren geen psychische stoornis. Soms, als drugsgebruik in het spel is, gedraagt een van hen zich psychotisch. De mate van zelfredzaamheid onder deze jongeren loopt sterk uiteen. De meeste van hen wonen nog thuis en kunnen zich (mede daarom) redelijk goed redden. Veel zijn echter hypergevoelig voor groepsdruk. De eerste generatie heeft zich de overtuiging zelf eigen gemaakt en dankt daaraan nog een zekere onafhankelijkheid. Nieuwe jongeren krijgen de systeemhaat kant en klaar aangereikt. Het isolement dat zij zoeken, is een vorm van zelfredzaamheid, een zoeken naar onkwetsbaarheid. Een van de hulpverleners stelt dat zij worden geleid door de overtuiging: “Als je niets van me af kunt pakken, ben ik onkwetsbaar.”

De jongeren zijn niet fatalistisch maar raken heel snel teleurgesteld in instanties. Als toezeggingen maar even niet helemaal worden nagekomen, haken zij af. Soms begrijpen zij niet hoe instanties functioneren. In één stad waren deze jongeren indertijd gefascineerd door Pim Fortuyn en sommigen hebben ook op hem gestemd, maar zijn dood bevestigde hun in hun waandenkbeelden. De jongeren zeggen zelf heel zelfstandig te zijn maar in de praktijk is dat veelal niet het geval. Hun omgang met school, werk en arbeidsbemiddeling is zeer problematisch.

2.6 Bronnen van systeemhaat

De twee respondenten die de systeem hatende jongeren uit eigen ervaring kenden, wezen expliciet op twee bronnen voor hun overtuiging.

A. Kadaverrap

Een van de respondenten signaleerde dat onder de door hem reeds enkele jaren geobserveerde groep systeem hatende jongeren een stroming in de hiphop muziek, aangeduid met de term

kadaverrap, populair is. Deze muziek is te vinden op *you tube* en op enkele internetsites. De distributeur op internet omschrijft deze muziek als volgt:

“Vanuit het groene hart [van Nederland – GM-PV] komen twee van Nederlands meest mysterieuze hiphopacts Neo & Manu en N&N. De groepen hookten met elkaar op omdat ze veel overeenkomsten zagen in hun muziek en mindstate. Ze hebben hun onafhankelijke hiphop bij elkaar gebracht om als een collectief de keerzijde van de hiphopmedaille aan Nederland te laten horen. Met diepgaande, soms horrorcore-achtige raps, gebaseerd op een surreële reflectie ten opzichte van de maatschappij, draaien ze de Apocalyps om, alsof deze allang gepasseerd is. Verwacht geen doorsnee Hip Hop van deze MC's, die niet bang zijn om de grenzen op te zoeken en het einde van de westerse civilisatie recht in de ogen te kijken. Laat het met Neo & Manu en N&N duidelijk zijn dat onafhankelijke Hip HOP in Nederland ook naar het volgende level gaat.”¹

Tot deze stroming behoort het rappersduo Spinal en Steen die blijkens jongerenwerkers aanzien genieten onder systeem hatende jongeren. Hun muziek past in een moderne muziektraditie waarin een diepe afkeer van de gevestigde samenleving wordt vertolkt en vrijelijk uiting wordt gegeven aan weerzin, haatgevoelens en drang tot destructie.² Haat tegen alles en iedereen is een centraal thema in hun teksten. Deze getuigen voorts van een diepe afkeer van elk geregeld leven, in het bijzonder vriendschap en gezin. Groot is de openlijk geëtaleerde drang om iedere illusie af te breken. Omdat weliswaar systeem hatende jongeren op diverse plaatsen in Nederland worden gesignaleerd maar de beperkte bronnen er ook op wijzen dat deze groep niet zeer omvangrijk is, is het heel wel mogelijk dat de groep sterk gelieerd is aan deze muzikale stroming.

B. Films en videoclip op internet

Een van de respondenten wijst als bron van de systeemhaat ook op enkele films zoals *What the bleeb do we know* en *Zeitgeist* die beide vrij toegankelijk op internet zijn te bekijken.³ De eerste film is in 2005 ook in bioscopen uitgebracht en heeft de vorm van een documentaire waarin allerlei zogenaamde deskundigen uiteenzetten dat je met gedachten de werkelijkheid naar je hand kunt zetten. Dat wordt geplaatst in een New Age achtige boodschap waarin sprake is van het aanbreken van een nieuw tijdperk. De betreffende deskundigen zeggen niet alleen te beschikken over de wetenschap hoe die omslag zich gaat voltrekken maar verschaffen ook handreikingen hoe de toehoorder daar een rol in kan spelen. Het is al met al een vorm van complotdenken die wellicht een zekere vertroosting biedt en verder vooral aanzet tot innerlijke emigratie, niet tot activisme.

¹ <http://www.spylacopa.nl/home.htm>

² Zie: [http://nl.wikipedia.org/wiki/Steen_\(rapper\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Steen_(rapper)); <http://nl.wikipedia.org/wiki/Spinal>; zie ook www.youtube.com/watch?v=nvb2U9uZESA

³ www.zeitgeistmovie.com

Dezelfde respondent meldde evenwel dat de systeem hatende jongeren ook gretige consumenten zijn van filmpjes op *Youtube* waarin een agressieve vorm van systeemhaat wordt vertolkt. Sommige daarvan zijn van Nederlandse makelij.⁴ Bij een van deze filmpjes heeft de onbekende maker de volgende, grammaticaal niet geheel correcte boodschap geplaatst:

“De Nieuwe Wereld Orde / Illuminati hebben grote succes in Nederland. Het Nederlandse volk word met de dag harder bedrogen. De globale elite komen steeds dichterbij hun doel om van ons Nederland een compleet overheids gecontroleerde politie staat te maken. Nederlanders WORD ALSJEBLIEFT WAKKER en besluit alsjeblieft te gaan vechten voor jullie rechten! ZEG NEE TEGEN DE GLOBALE ELITE!!! VECHT!!!

Tegen de achtergrond van een opzweepende beat verschijnen beelden en spreuken, die een verband leggen tussen enerzijds hoge belastingen, de strijd in Afghanistan, vaccinaties, vrijmetselarij, indoctrinatie en onderwijs, en anderzijds het streven van de zogenaamde Nieuwe Wereldorde, oftewel de Illuminati, naar wereldheerschappij. Om daar tegen te strijden wordt de kijker aangeraden om niet mee te doen aan “*stupid elections*” en ervoor te zorgen niet traceerbaar te zijn (“*Stay out of the Grid*”). Ook zijn op *Youtube* videoclips te vinden waarin wordt gesuggereerd dat deze Illuminati een wereldwijde strijd tegen de Islam voeren.⁵ Hoewel deze producties getuigen van een agressieve vorm van complot denken, geven zij, voor zover wij daar kennis van hebben genomen, de kijkers geen handelingsperspectief, zodat betwijfeld kan worden of er voor de samenleving directe risico’s aan zijn verbonden.

C. Games

Tenslotte ontstond in de loop van het onderzoek bij de onderzoekers het vermoeden dat het spelen van games een belangrijke bindende factor van de systeem hatende jongeren zou kunnen zijn. Het is echter niet gelukt om dat vermoeden te bevestigen.

⁴ <http://www.youtube.com/user/killuminati331> en www.youtube.com/watch?v=IEZKXkkZoI0

⁵ www.youtube.com/watch?v=GFSD99CjsOE&feature=related

3. Een historische duiding van het fenomeen

Hoewel het object van onderzoek, systeem hatende jongeren, een betrekkelijk recent fenomeen is, respondenten verklaren dergelijke jongeren ongeveer tien jaar geleden voor het eerst te hebben opgemerkt, zijn hun voornaamste kenmerken, radicaal wantrouwen tegen instituties, geloof in complottheorieën en het doelgericht zoeken van maatschappelijk isolement, in het bijzonder door het afzien van gebruik van moderne communicatieapparatuur, niet nieuw. Elk afzonderlijk kenmerk kan al in een verder verleden worden gesignaleerd, ook bij groepen jongeren. In dit hoofdstuk zal een verkenning in het Nederlandse verleden naar enigszins gelijke fenomenen worden uitgevoerd, in de hoop dat kennis en inzichten daarin helpen het verschijnsel systeem hatende jongeren beter te begrijpen. Maar eerst volgt een beknopte rechtvaardiging van een dergelijke benadering.

3.1 Historisch onderzoek en hedendaagse verschijnselen

Het ligt niet voor de hand om bij de analyse van een maatschappelijk veiligheidsvraagstuk een beroep te doen op inzichten ontleend aan historisch onderzoek. Als bij een poging tot begrijpen de historische context in de beschouwing wordt opgenomen, leidt dit al gauw tot misleidende verklaringen. Het kan leiden tot overmatige scepsis, in de geest van: ‘er is niets nieuws onder de zon’. Maar het kan ook leiden tot de gemakzuchtige conclusie dat het heden wordt verklaard door het verleden, in het ergste geval tot determinisme, in de zin van ‘de maatschappelijke krachten die dit fenomeen hebben voortgebracht, zijn zo krachtig: het tij is niet te keren.’ Moderne historici zijn beducht voor deze gevaren en daarom terughoudend in het bieden van verklaringen voor actuele verschijnselen. (Blom 2002) In de afgelopen decennia is de geschiedschrijving weliswaar enorm verrijkt door de incorporatie van sociaalwetenschappelijke inzichten en door het gebruik van kwantitatieve onderzoeksmethoden, maar historici hebben een scherp besef van de uniciteit van situaties in het verleden en de handelingsvrijheid van de mens. Duidelijk is dat een situatie aan het handelen van mensen beperkingen oplegt, dat veel keuzes vaak ondoordacht worden genomen en beïnvloed worden door de situatie en dat in het maatschappelijk leven regelmatig terugkerende patronen zijn te ontdekken. Het menselijk

handelen is daarmee in zekere mate voorspelbaar. Maar een historicus beseft dat uit een analyse van een situatie in een ver of nabij verleden geen dwingende conclusies voor het huidige handelen zijn te trekken. Wel zijn daaruit inzichten en ervaringen te putten die een doordachte reactie op een actueel vraagstuk mogelijk maken. In die zin is de confrontatie met het verleden bij uitstek geschikt om het oordeel van burgers en bestuurders te scherpen, hun aan te zetten tot het onderkennen van de specificiteit van de situatie waarin zij zich bevinden.

Historici trachten evenals sociaalpsychologen en andere sociale wetenschappers empirisch gefundeerde verklaringen voor maatschappelijke verschijnselen te vinden maar voor hen is dat streven ingebed in het grotere doel van het presenteren van een werkelijkheidsgetrouw beeld van (een deel van) het verleden. Daarbij hanteren zij veelal een combinatie van twee soorten methoden: een interpretatieve of hermeneutische aanpak, waarbij veel gewicht wordt toegekend aan de inzichten en ervaringen van de voornaamste actoren in het bestudeerde verleden, en een vergelijkende, oorzakelijke benadering die helpt noodzakelijke en voldoende voorwaarden te onderscheiden. (Lorenz 1987) De causale relaties die middels deze tweezijdige benadering worden onderkend, zijn zwak. Door de aandacht voor het unieke karakter van situaties in het verleden komt het in historische beschouwingen dan ook zelden tot modelbouw. Maar er is wel degelijk sprake van voortschrijdende inzicht, zelfs van de opbouw van een corpus van samenhangende kennis van en inzichten in het verleden. Hoewel deze inzichten zijn gerelateerd aan situaties in het verleden en zoals gezegd geen dwingende aanwijzingen voor de handelingspraktijk bevatten, kunnen zij door hun concrete karakter de belevingswereld van de hedendaagse praktijk soms beter benaderen dan veel sociaalwetenschappelijke theorievorming. Ook daarin ligt een waarde van de historische analyse.

In de hierna volgende beschouwing worden drie aspecten van het fenomeen systeem hatende jongeren gerelateerd aan kennis en inzichten uit het Nederlands verleden. Allereerst zal worden gekeken naar drie enigszins gelijke stromingen onder de jeugd in de afgelopen vijftig jaar waarbij als richtsnoer de in de inleiding genoemde vier kenmerken zullen worden gehanteerd. Vervolgens zal de betekenis van internet voor de systeemhaters nader worden vastgesteld door na te gaan welke impact op de genoemde stromingen in het verleden soortgelijke vernieuwingen in de communicatiemiddelen hadden. Tenslotte gaat de aandacht uit naar de Nederlandse overheid: hoe beoordeelde deze in het verleden radicaal wantrouwende jeugd en hoe reageerde deze vervolgens?

3.2 Radicaal wantrouwen bij jongeren

Dat jongeren zich publiekelijk afzetten tegen voorgaande generaties is al een wat ouder verschijnsel, te denken valt bijvoorbeeld aan de zogeheten Tachtigers in de kunst, maar als onderdeel van een bredere groepscultuur duikt het verschijnsel op in de tweede helft van de jaren vijftig. Dan manifesteren zich op pleinen en de hoeken van straten in westerse steden werkende jongeren die voorbijgangers lastig vallen en regelmatig slaags raken met de politie. In 1955 verschaftte een reportage van de journalist Jan Vrijman in het weekblad *Vrij Nederland* hen onder de naam nozems ruimere bekendheid. Elf jaar later legde het proefschrift van de criminoloog W. Buikhuizen hun kenmerken, opvattingen, gedrag en interactie met de politie bloot. Uit interviews met dertig nozems en uit de observatie van een groot aantal rellen waarbij zij betrokken waren, concludeerde hij dat het veelal werkende jongeren betrof die weinig geïnteresseerd waren in zaken buiten hun directe leefwereld en dat hun provocatieve gedrag geen uiting van maatschappelijk verzet was maar een vorm van vrijetijdsbesteding, van verveling. Nozems stonden negatief tegenover de overheid en de wereld van volwassenen, voortijdige schoolverlating kwam geregeld voor maar zij namen wel deel aan het arbeidsproces en stelden zich tegenover hun werk ook positief op. (Buikhuizen 1966)

De nozems waren een eerste uitingsvorm van een zelfstandige jongerencultuur. (De Rooij 1986) Zij verschenen min of meer gelijktijdig in steden overal in de westerse wereld. Hun verschijning laat zich goed verklaren uit een combinatie van maatschappelijke factoren. Na jaren van wederopbouw begonnen de lonen in de industrie te stijgen waardoor werkende jongeren over relatief veel zakgeld beschikten. Tegelijkertijd kregen de verzuilde organisaties de eerste problemen bij het binden van de jeugd aan de eigen zuil. Het sterkst was dat het geval in de socialistische zuil; daar leidde dat zelfs tot de opheffing van de jeugdorganisatie AJC in 1959. Op zoek naar vertier raakten deze jongeren al snel in conflict met een politie die vasthield aan de overtuiging dat zij de baas moest zijn op straat maar als gevolg van groeiende personeelstekorten die pretentie steeds minder goed waar kon maken. De nozems liepen zo wel regelmatig klappen op maar werden niet effectief gecorrigeerd. Het fenomeen had een duurzaam karakter. De gevechten met de politie werden in eigen kring als kleine successen gevierd.

Halverwege de jaren zestig manifesteerden zich voor het eerst andere jongeren op straat. Evenals de nozems wantrouwden zij de bestaande instituties en hadden zij moeite met participatie op school en in het arbeidsproces. Zij beschikten echter over een veel beter uitgewerkt, en ook somberder, beeld van de samenleving. Zij noemden zich Provo's, naar de typering die de criminoloog W. Buikhuizen aan de nozems had gegeven, en deden dat welbewust om diens uitspraak dat het baldadige gedrag van de laatsten geen uiting van verzet was te

logenstraffen. In tegenstelling tot de nozems was hun sociale achtergrond heel divers. In hun optreden combineerden zij het provocatieve gedrag tegenover de politie op straat met het uitdragen van uitgewerkte, aansprekende ideeën door middel van pamfletten, bijeenkomsten en passende acties aan een breed publiek. Hoewel zij meenden dat de samenleving ten onder zou gaan aan autoritair bestuur, ongeremde economische groei en milieuverontreiniging, weerhield die overtuiging hen niet om bijvoorbeeld aan de verkiezingen deel te nemen. (Van Duijn 1985) Ook zij raakten in conflict met de politie. In tegenstelling tot de nozems slaagden zij er in om sympathie onder bredere lagen van de bevolking, met name ook de middenklassen, te wekken. Dat was het resultaat van doelgerichte actie.

Meer gelijkenis vertonen de systeem hatende jongeren met de zogeheten Rode Jeugd die in het kielzog van Provo ontstond, de bestaande instituties eveneens hardgrondig wantrouwde, enkele actievormen van Provo kopieerde maar politiek veel radicaler was en zich in tegenstelling tot Provo sociaal isoleerde. De Rode Jeugd bestond uit losse verbanden, gegroepeerd rond enkele leidersfiguren. De leden omarmden het maoïsme en verheerlijkten de ontwikkelingen in communistisch China. Zij hadden een sociaal gemêleerde achtergrond en legden zich toe op het in radicaal vaarwater brengen van linkse organisaties. Zij namen deel aan door anderen georganiseerde demonstraties, manifesteerden zich daar luidruchtig en zochten ook gretig de confrontatie met de politie. Enkele kenmerken delen de systeem hatende jongeren met de Rode Jeugd: het complot-denken, het wantrouwen tegen de buitenwereld, de sociaal gemêleerde achtergrond. Maar in tegenstelling tot die jongeren had de Rode Jeugd (aanvankelijk) een optimistisch wereldbeeld en een zeer grote actiebereidheid. (Dekkers, Dijkman 1988; Moussault, Lust 2009)

In andere opzichten vertonen de systeem hatende jongeren gelijkenis met de in de tweede helft van de jaren zeventig opkomende punkbeweging. Dat was een culturele beweging, vooral georiënteerd op muziek, met een zeer somber wereldbeeld, een hardgrondige afkeer van, zo niet haat tegen de dominante instituties en overtuigingen en een radicaal individualisme. Men zocht weliswaar welbewust de marges van de samenleving op maar legde ook, in tegenstelling tot de systeemhaters, een grote zelfwerkzaamheid aan de dag, wat leidde tot allerlei vormen van kunstzinnige expressie, niet alleen muzikale. Daarbij zal de gevonden aansluiting bij de kraakbeweging zeker bevorderend hebben gewerkt. (Mamadouh 1992)

3.3 De impact van uitbreiding van de communicatiemiddelen

De invloed van media op het gedrag van de jeugd is al lange tijd een kwestie die de publieke opinie heftig kan beroeren. Reeds in de jaren twintig verbreidden nieuwe, door ouderen vaak als onzedelijk getypeerde dansvormen zich via bioscopen over de landsgrenzen. De komst van nieuwe communicatiemiddelen ging vaak gepaard met een morele paniek in de samenleving die velen aanzette om met vereende krachten jongeren de toegang tot die middelen geheel of gedeeltelijk te ontzeggen. In de jaren dertig, veertig en vijftig werd in kerkelijke en bestuurlijke kring op zorgelijke toon gediscussieerd over het lot van de ‘massajeugd’. Ook toen in de jaren vijftig pedagogen en psychologen zich in opdracht van de Nederlandse overheid over de kwestie gingen buigen, was de zorg groot al bleef een definitief antwoord op de vraag naar de daadwerkelijke invloed uit. De vrij wijd verbreide opvatting dat aanstootgevende fragmenten in boeken, films en muziek een gemakkelijk beïnvloedbare jeugd aanzetten tot navolging werd al snel weersproken vanuit de overtuiging dat deze alleen een ontlading van gevoelens teweeg brachten die anders op een kwalijke wijze een uitweg zouden vinden. (De Rooy 1986)

In de groeps cultuur van de nozems speelde Rock ‘n Roll muziek, in het bijzonder die van de zangers Bill Haley en Elvis Presley, een belangrijke rol. Deze muziek was ontstaan in de Verenigde Staten en bereikte de jeugd via de radio en vanaf 1956 ook in de bioscoop via films als *Love me tender* en *Jailhouse rock*. Voor de gewone burgerij bevatte deze muziek, mede door het bijbehorende uiterlijk (vetkuif, bakkebaarden), de kleding en de nieuwe dansvormen (heupwiegen) veel aanstootgevends maar dat verhoogde voor de nozems juist de attractieve waarde. Dankzij draagbare radio’s, waarvan de productie vanaf het midden van de jaren vijftig mogelijk was gemaakt door de uitvinding van de transistor, werd de muziek ook een bindmiddel bij het rondhangen op straat. Voor eerdere dansvormen zoals de charleston en de foxtrot (Interbellum) en de swing en de jazz (jaren veertig) was men gebonden geweest aan danslokalen en een band maar nu was muziek draagbaar en transporteerbaar naar de openbare ruimte. Nieuwe media gaven dus in sterke mate vorm aan de nozemcultuur, al was in veelal slechts sprake van passieve consumptie. (Buikhuizen 1966; De Rooy 1986)

Nog veel behendiger gingen in hun tijd de Provo’s met het nieuwe medium televisie om. Een sleutelgebeurtenis vond plaats een week na het door een rookbom verstoorde huwelijk van kroonprinses Beatrix toen na een onbenullig incident een kleine politiemacht een op de Herengracht voor de opening van een fototentoonstelling wachtende menigte met geweld uit elkaar sloeg. Een met de Provo’s sympathiserende cineast had het politieoptreden gefilmd. Die film werd diezelfde avond op televisie uitgezonden, kort voordat een slecht geïnformeerde Amsterdamse burgemeester daar datzelfde politieoptreden onhandig verdedigde. Aldus zette het

bevoegd gezag zich te kijk. Vanaf dat moment ontwikkelden de Provo's een symbiotische relatie met binnenlandse en buitenlandse televisieploegen en pasten hun optreden aan de mogelijkheden van het nieuwe medium aan. Zaak werd het voor hen om met relatief onschuldige, zogeheten ludieke acties voor het oog van de camera overmatige reacties van onvoorbereide overheidsdiensten, bovenal de politie, uit te lokken. Zij legden daarbij grote inventiviteit aan de dag en boekten er grote successen mee. (Mamadouh 1992)

Opmerkelijk is dat de radicale Rode Jeugd, die niet lang na Provo actief werd en allerlei vormen van straatacties van Provo overnam, geen gebruik wist te maken van moderne middelen van massacommunicatie als de televisie. Zij gaven een eigen blad uit dat lange tijd werd gestencild, plakten affiches op die zij hadden ontvangen van de Chinese ambassade en namen deel aan demonstraties die veelal door anderen waren georganiseerd, maar zij interesseerden zich niet voor de moderne media en gaven later slechts in enkele situaties, wanneer de drang om het eigen optreden te rechtvaardigen zeer groot was, een interview aan een week- of dagblad. Het maoïsme dat zij omarmden, beoogde binnen de communisme een terugkeer naar het stalinisme en impliceerde daarmee een gezocht, sociaal isolement. Ook hun actievormen waren lange tijd tamelijk primitief. Pas later, vanaf het begin van de jaren zeventig, zal het deel van de Rode Jeugd dat affiniteit ontwikkelt voor terroristische acties, onder druk van politie en justitie zich van afschermingstechnieken gaan bedienen. (Moussault, Lust 2009)

Inhoudelijk vertonen de opvattingen van de systeem hatende jongeren meer affiniteit met de Punkbeweging: de haat tegen de samenleving, het doemdenken, in mindere mate het complot denken. Niettemin werden binnen de Punkbeweging allerlei kunstzinnige activiteiten ontplooid waarmee publiekelijk uitdrukking werd gegeven aan de in eigen kring heersende gevoelens en overtuigingen. Eigen muziek werd via eigen kanalen verspreid op cassettes en zelf geperste platen. Er ontstond een eigen circuit van concerten en galleries. Hoewel de groep systeem hatende jongeren vermoedelijk beduidend geringer van omvang is, zijn er weinig indicaties van publieke vormen van expressie behalve graffiti.

3.4 Reactie van de overheid

De Nederlandse politieke traditie is door veel auteurs omschreven als conflictregulering op basis van een consensuscultuur, als sociale beheersing door veel schikken en plooiën. (Hendriks, Toonen, 1998) Feit is dat tot ver in de jaren zestig de voornaamste politieke partijen hecht verbonden waren met tal van gelijkgezinde maatschappelijke organisaties en in nauwe onderlinge afstemming tot politieke besluiten kwamen en maatschappelijke conflicten reguleerden.

Tegelijkertijd was Nederland een handelsland dat zijn positie dankte aan het bijtijds, soepel inspelen op veranderingen in de economie en het internationale verkeer.

De nozems konden echter op weinig soepelheid van de overheid rekenen. Zij raakten regelmatig in conflict met de politie en liepen daarbij dikwijls klappen op. Bij dat optreden wist de politie zich gesteund door een publieke opinie die tamelijk unaniem de jongelui wegzette als lastpakken en halve criminelen. De nozems incasseerden dit geweld en sloegen als het even kon flink terug. Toen begin jaren zestig de Rock 'n Roll muziek doordrong in de eerste cafés en danslokalen, konden de nozems daar ook niet op een hartelijk welkom rekenen. Pas toen halverwege de jaren zestig de eerste Nederlandse bands een commercieel succes werden, veranderde die houding maar toen waren de nozems al van het toneel verdwenen. (Meershoek 2011)

Anders was de reactie van de overheid op Provo. Deze jongeren kwamen ook in conflict met de politie maar zij slaagden er met hun ludieke acties al snel in om een sympathiserend publiek aan te trekken. De politie, door hen te kijk gezet, ondermijnde met het eigen optreden de eigen legitimiteit. Toen in juni 1966 een groep gewelddadige demonstranten door nalatigheid van de politie ruim anderhalf uur lang ongestoord vernielingen in de Amsterdamse binnenstad kon aanrichten, zat de politie definitief in de beklagdenbank. Terwijl de laatste werd onderworpen aan een diepgaand onderzoek, zocht het Amsterdamse bestuur toenadering tot Provo en met Provo sympathiserende jongeren en organiseerde driemaal een zogeheten Princenhofconferentie waarop de deelnemers over een breed scala van onderwerpen hun wensen en verlangens kenbaar konden maken. Ondertussen had Provo bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1966 een raadszetel verworven waardoor zij bestuurders nog nadrukkelijker met haar ideeën kon confronteren. De toegeeflijke houding van de lokale overheid luidde de teloorgang van Provo in: in het voorjaar van 1967 werd de beweging opgeheven. (Mamadouh 1992)

De oprichters van de Rode Jeugd werden al snel door de politie opgepakt wegens aanzetten tot gewelddadigheden en door de rechter tot een geldboete veroordeeld, een veroordeling die hen korte tijd sympathie van een deel van het publiek opleverde. De eerste jaren werd hun verbale radicalisme en verheerlijking van Mao door bestuurders niet serieus genomen. De groep stond wel al snel in de belangstelling van inlichtingendiensten. Zij was daar ook wel beducht voor, wat haar sterkte in haar beeld van de wereld. Doordat leden bij deelname aan demonstraties het geweld niet schuwden, raakten zij al snel in fysiek conflict met de politie. Toch was het niet het overheidsoptreden dat de Rode Jeugd in een isolement drong, maar de eigen ideologische overtuiging die deze sterkte in het zelf gezochte isolement. (Dekkers, Dijkman 1988)

3.5 Balans

Bij een eerste verkenning van radicale jeugd in het Nederlands verleden lijkt de groep systeem hatende jongeren de meeste verwantschap te vertonen met de Rode Jeugd en de Punkbeweging. Evenals de eerste is het een kleine, in los verband opererende groep die zich een radicale vorm van complot denken heeft eigen gemaakt. Maar die overtuiging staat niet ver van de eigen, directe werkelijkheid af. De sociale achtergrond van de groep systeem hatende jongeren is gemêleerd maar dat leidt er niet toe dat zij een actieve omgangsvorm met het nieuwe media ontwikkelen, zoals Provo deed, maar zich juist in zichzelf keren, beducht voor de boze buitenwereld. Hoewel in hun overtuigingen evenals in die van de Rode Jeugd een sterke drang tot destructie tot uiting komt, ontbreekt daarin bij de systeem haters een handelingsperspectief. In tegenstelling tot de Punkbeweging ontplooiën zij weinig tot geen publieke activiteiten.

4. Een sociaalpsychologische benadering

De sociaalpsychologische literatuur geeft, voor zover wij weten, geen aanwijzingen over de omvang van de groep systeem hatende jongeren. Wel biedt deze literatuur inzichten in de fenomenen en processen die met deze doelgroep worden geassocieerd. Zo is er in meer algemene zin een en ander geschreven over vertrouwen en wantrouwen en over andere gerelateerde thema's, zoals de behoefte aan onzekerheidsreductie en geloof in samenzweringstheorieën. Ook gevoelens van afwijzing/uitsluiting door de samenleving kunnen een belangrijke rol spelen. Hoewel wordt aangenomen dat de isolatie van de doelgroep zelfverkozen is, is het maar de vraag in hoeverre dit ook werkelijk zo is. Het afzonderen van de samenleving zou evengoed een reactie kunnen zijn op het waarnemen van exclusie door de samenleving; anderzijds kan een zelfverkozen isolatie leiden tot gevoelens van afwijzing door de samenleving. Hoewel literatuur op dit punt ontbreekt, zullen ook afwijzing en uitsluiting, en de consequenties daarvan in dit hoofdstuk verder worden toegelicht.

Het is echter van belang te benadrukken dat de hier besproken literatuur niet meer dan aanwijzingen biedt voor de geschetste problematiek. De literatuur geeft geen uitsluitsel over de aard en omvang van de problematiek. Omdat de doelgroep vooralsnog “onzichtbaar” is, zijn pogingen om sociaalpsychologische inzichten hierop toe te passen een hachelijke zaak. De theorieën en concepten die hieronder worden beschreven, zijn geselecteerd op basis van veronderstelde relevantie.

4.1 Vertrouwen, wantrouwen en geloof in samenzweringstheorieën als onzekerheidsreductie

Gevoelens van onzekerheid spelen een belangrijke rol in het doen en laten van mensen. Hoewel de mate waarin men gevoelig is voor onzekerheid afhankelijk is van culturele, interpersoonlijke en situationele factoren, wordt onzekerheid met betrekking tot eigen percepties, oordelen, normen en waarden in het algemeen als onprettig ervaren, en daardoor is het reduceren daarvan een belangrijke motivator (bijvoorbeeld Van den Bos, 2001).

In de psychologie, maar ook daarbuiten, wordt vertrouwen gezien als een fenomeen dat onzekerheid kan reduceren (Colquitt, e.a., 2011; zie ook Luhmann, 1979). Kort gezegd wordt

onzekerheid ten gevolge van ervaren kwetsbaarheid gereduceerd doordat vertrouwen ervoor zorgt dat niet het hele scala aan mogelijke positieve en negatieve uitkomsten van een interactie tussen twee entiteiten in overweging hoeft te worden genomen; in plaats daarvan stelt vertrouwen mensen in staat er van uit te gaan dat de betreffende interactiepartner niet in hun nadeel zal handelen. Ook wantrouwen wordt door sommigen gezien als een onzekerheidsreductor; het verschilt echter in zoverre van vertrouwen dat bij wantrouwen minder onzekerheid wordt waargenomen doordat men er van uit gaat dat eigen belangen wel degelijk geschaad zullen worden door de ander (Hardin, 2004; Lewicki, McAllister, & Bies, 1998). Hoewel sommige onderzoekers menen dat wantrouwen een ander construct is dan vertrouwen (bijvoorbeeld Lewicki, Tomlinson, & Gillespie, 2006), dat wil zeggen dat het een niet zonder meer het tegenovergestelde is van het andere, biedt de literatuur over vertrouwen belangrijke inzichten in het ontstaan van wantrouwen en de mogelijke gevolgen daarvan.

Allereerst wordt vertrouwen in instituties, zoals de overheid, vaak gelijkgeschakeld aan “sociaal vertrouwen” of “interpersoonlijk vertrouwen”. Sociaal vertrouwen komt onder meer tot stand door interpersoonlijk contact, op basis waarvan attributies omtrent competentie, welwillendheid, en integriteit worden gevormd (Mayer, Davis, & Schoorman, 1995; Schoorman, Mayer, & Davis, 2007). Instituties als de overheid bevinden zich echter op enige afstand van burgers, en zeker van jongeren. Politieke besluitvorming speelt zich dus ver van de leefwereld van jongeren af. De benodigde persoonlijke interactie die essentieel is voor de vorming van vertrouwen, blijft daardoor grotendeels achterwege. Omdat jongeren, net als iedereen, hun onzekerheid (bijvoorbeeld met betrekking tot hun toekomst, maar ook tot hun plaats in de maatschappij) in meer of mindere mate zullen willen beperken, is het aannemelijk dat bij gebrek aan voedingsbodem voor vertrouwen er eerder sprake zal zijn van de vorming van wantrouwen. Onderzoek heeft laten zien dat reeds op basis van uiterst minimale verschillen tussen groepen wantrouwen tot stand kan komen, en zelfs bij groepen die volkomen willekeurig tot stand zijn gekomen (het *minimal group paradigm*, zie bijvoorbeeld Tajfel & Turner, 1979). Dit “wij-zij denken” kan de voeling tussen politici en jongeren en effectieve communicatie tussen deze partijen danig in de weg staan. Wat betreft de gevolgen daarvan, wijst Van den Bos (2011) op het belang van zelfredzaamheid. Terwijl wantrouwen zich bij zelfredzame burgers uit in negatieve emoties, zoals wrok en boosheid, kan het bij niet-zelfredzame burgers leiden tot agressief gedrag.

Op basis van het voorgaande kan gesteld worden dat er onder jongeren gemakkelijk wantrouwen jegens de overheid kan ontstaan. Zoals boven beargumenteerd zou dit tot normoverschrijdend gedrag als agressie in de publieke ruimte kunnen leiden. Er zijn echter ook andere gevolgen van wantrouwen te verwachten, bijvoorbeeld ten aanzien van interpretatie van

informatie en gedrag van anderen. Onderzoek van Main, Dahl, en Darke (2007) suggereert bijvoorbeeld dat vleiende opmerkingen van een gewantrouwde bron (in dit geval een verkoper) uitgelegd worden als een bewuste strategie om een klant iets te laten kopen. Analoog hieraan zouden pogingen van een overheidsinstantie om contact te zoeken met of informatie te verstrekken aan jongeren bijvoorbeeld gezien kunnen worden als slinkse pogingen om deze jongeren voor hun (politieke) karretje te spannen, als deze instanties inderdaad gewantrouwd worden. Ander onderzoek laat zien dat wanneer mensen geconfronteerd worden met informatie van een gewantrouwde bron, ze automatisch uitgaan van juist het tegenovergestelde (*counterfactual thinking*; Schull, Mayo, & Burnstein, 2004). Dit zou kunnen betekenen dat overheidsinformatie of het handelen van (vermeende) representanten van de overheid, zoals politieagenten, hoe goed bedoeld ook, onder invloed van wantrouwen een contraproductief effect heeft.

Een andere vorm van onzekerheidsreductie door jongeren is het geloof in samenzweringstheorieën. Net zoals identificatie met een religie en het onderschrijven van de bijbehorende leefregels gevoelens van onzekerheid kan reduceren (Hogg, Adelman, en Blagg, 2010), zo ook kan geloof in samenzweringen individuen betekenis en controle verschaffen (Newheiser, Farias, & Tausch, 2011). Zo is gebleken dat het geloof dat HIV doelbewust zou zijn verspreid onder zwarte Amerikanen gebruikt kan worden om de gemarginaliseerde positie van die etnische groep in de Amerikaanse samenleving te verklaren (Thorburn & Bogart, 2005), en had een experimentele manipulatie van gebrek aan controle een grotere hang naar samenzweringstheorieën tot gevolg (Whitson & Galinsky, 2008). Ook zijn een gebrek aan vertrouwen en gevoelens van machteloosheid als predictoren van het geloof in samenzweringen naar voren gekomen (Goertzel, 1994); dit zou geïnterpreteerd kunnen worden als dat geloof in samenzweringstheorieën een onzekerheidsgat vult dat is ontstaan omdat vertrouwen niet meer voorhanden is en men zich machteloos voelt. Newheiser e.a. lieten zien dat *death-related anxiety*, new age spiritualiteit en Christelijke geloofsovertuigingen predictoren zijn van het geloof in de samenzwering die door Dan Brown uit de doeken is gedaan in de “Da Vinci Code”. Swami e.a. (2011) lieten in aanvulling daarop een verband zien tussen het geloof in een verzonnen samenzwering enerzijds, en geloof in bestaande theorieën, in het paranormale en in lagere *crystallized intelligence* anderzijds. Belangrijke voorspellers van het geloof in samenzweringen omtrent de bomaanslagen in Londen waren onder meer cynisme ten aanzien van politiek, negatieve houding ten aanzien van autoriteit, en lagere eigenwaarde.

4.2 Afwijzing en uitsluiting

4.2.1. Effecten op emoties, affect, en agressie

De band met anderen wordt algemeen verondersteld een belangrijke factor voor individuen te zijn, en in de persoonlijkheidsliteratuur wordt er van uit gegaan dat het aangaan van relaties met anderen een basale aangeboren motivatie is (bijvoorbeeld Deci & Ryan, 2000). Het is in dat licht dan ook niet verrassend dat het ervaren van afwijzing of sociale uitsluiting⁶, evenals discriminatie, een grote impact kan hebben op het individu (Branscombe, Schmitt, & Harvey, 1999), en dat mensen “hypervigilant” zijn ten aanzien van tekenen die daar op wijzen (Van Beest, William, & Van Dijk, 2011). Sommige onderzoekers hebben zelfs beargumenteerd dat sociale uitsluiting niet alleen tot “sociale pijn” leidt, maar zelfs tot fysieke pijn (MacDonald & Leary, 2005a; zie ook Corr, 2005; MacDonald & Leary, 2005b). Beide soorten pijn zijn volgens deze auteurs gerelateerd aan emotionele reacties die te maken hebben met voorzichtigheid of bezorgdheid (*anxiety*) en defensiviteit. Daarnaast leggen de auteurs op basis van hun literatuurstudie een verband tussen sociale pijn en agressief gedrag. Uitgaande van het idee dat sociale pijn ingrijpt op dezelfde basale mechanismen als fysieke pijn, beredeneren zij dat sociale pijn, net als fysieke pijn, leidt tot activatie van het bedreiging-defensieve systeem (*threat-defensive system*) en tot een paniekrespons, en daarmee tot een verhoogde kans op agressief gedrag. Inderdaad laten allerlei onderzoeken dat buitengesloten personen meer agressie vertonen (Buckley e.a., 2003, Twenge e.a., 2001), en dat huiselijk geweld vaak terug te voeren is op de angst van de gewelddadige partner dat deze afgewezen of verlaten zal worden (Dutton, 2002; Holtzworth-Munroe e.a., 1997).

Blackhart, Nelson, Knowles, en Baumeister (2009) voerden een meta-analyse uit op basis van 192 studies op het gebied van interpersoonlijke afwijzing, ostracisme en andere vormen van sociale uitsluiting, om vast te kunnen stellen in hoeverre afwijzing (en acceptatie) door anderen leiden tot negatieve (en positieve) reacties, in het bijzonder waar het gaat om emoties en eigenwaarde. Hun meta-analyse, van zowel studies in laboratoria als daarbuiten, laat zien dat afwijzing en acceptatie inderdaad leiden tot significante verschillen in emotie en affect, alhoewel de negatievere emoties in het geval van afwijzing niet bleken te verschillen van neutrale niveaus. Met andere woorden, deze bevinding suggereert dat er weliswaar een positief (ten opzichte van neutraal) effect van acceptatie is, maar niet zozeer een negatief (ten opzichte van neutraal) effect van afwijzing. Deze laatste bevinding kwam ook naar voren bij eigenwaarde; ook de niveaus van eigenwaarde na afwijzing/uitsluiting bleken niet van neutraal te verschillen. Sterker nog, waar

⁶ Een cruciaal verschil tussen afwijzing en sociale uitsluiting, volgens Blackhart e.a. (2009), is de mate waarin men überhaupt een verbintenis met anderen wenst aan te gaan. Bij afwijzing is er expliciet sprake van een gewenste verbintenis die door de ander wordt geweigerd, terwijl hier bij sociale uitsluiting niet per sé van uit wordt gegaan.

acceptatie wel een stijging van eigenwaarde veroorzaakte, leidde afwijzing zelfs in het geheel niet tot een daling.

4.2.2 Effecten op strategische consumptie

Ander onderzoek wijst op de relatie tussen sociale exclusie en strategische consumptie. Gegeven dat het aangaan en hebben van relaties met anderen een belangrijke motivatie voor individuen is, valt te verwachten dat wanneer deze individuen om welke reden dan ook afgewezen worden door anderen, zij extra gemotiveerd zullen zijn andere sociale relaties aan te gaan. Mead e.a. (2010) lieten overeenkomstig met dit idee zien dat sociale exclusie van invloed is op geldbesteding en consumptiepatronen van buitengesloten individuen. Dat wil zeggen, buitengesloten individuen zijn geneigd om zich middels bestedingen en consumptie te affiliëren met anderen; dit uit zich er bijvoorbeeld in dat ze de hoeveelheid geld die ze bereid zijn uit te geven laten afhangen van een saillante interactiepartner, een grotere voorkeur hebben voor een onaantrekkelijk product dat in de smaak valt van de ander, en ze meer bereidheid zijn om met drugs te experimenteren als dat de kans op acceptatie vergroot. Als deze bevindingen worden geëxtrapoleerd naar de huidige context, dan ligt het voor de hand te veronderstellen dat jongeren die zich buitengesloten voelen, actief op zoek gaan naar acceptatie elders. Enerzijds zou zich dat kunnen uiten in gedrag waarmee deze jongeren zich in de kijker kunnen spelen van individuen of groepen waartoe ze willen behoren, alsook in zich begeven op Internet om hetzelfde doel na te streven, bijvoorbeeld door actief te zijn op sociale media. Tot dusver is dit speculatief.

4.2.3 Effecten op zelfcontrole

Het kunnen beheersen van impulsen, wensen en emoties is een belangrijk aspect van menselijk functioneren. Het bevordert een gezonde leefstijl, het nemen van beslissingen, aanpassing aan anderen en eigenwaarde (Tangney, Baumeister, & Boon, 2004). Daarnaast is het van groot belang voor sociale relaties: het uitoefenen van zelfcontrole geeft een grotere kans op acceptatie door anderen; andersom kan een gebrek aan zelfregulering leiden tot uitsluiting (Feldman e.a., 1995). Verder is uit onderzoek gebleken dat het vermogen van mensen om zelfcontrole uit te oefenen beperkt is; het uitoefenen van zelfcontrole door bijvoorbeeld het onderdrukken van impulsen, het maken van gelijktijdige beslissingen en het verleggen van aandacht kan dit vermogen uitputten (Baumeister, Vohs, & Tice, 2007). Zo is ook gebleken dat sociale afwijzing beslag legt op dit vermogen; afgewezen individuen bleken bijvoorbeeld minder goed in staat om de

aantrekkingskracht van ongezond voedsel te weerstaan, gaven sneller op om een puzzel op te lossen en hadden meer moeite aandacht ergens op te richten (Baumeister, DeWall, Ciarocco, & Twenge, 2005). Ook waren ze minder goed in staat dan niet-afgewezen individuen om behoeftebevrediging uit te stellen (Twenge, Catanese, & Baumeister, 2003), vertoonden ze meer zelfdestructieve gedragingen (Twenge, Catanese, & Baumeister, 2002) en hadden ze een grotere kans boos te worden en agressief gedrag te vertonen (Chow, Tiedens, & Govan, 2008) en vertoonden ze minder vaak pro sociaal gedrag (Van Beest & Williams, 2006). Baumeister e.a. (2005) toonden vervolgens aan dat afgewezen individuen simpelweg niet bereid waren om zelfcontrole uit te oefenen; zij concludeerden dat als sociale acceptatie niet te verwachten viel, zij niet langer genegen waren te investeren in zelfcontrole. In overeenstemming hiermee lieten Blackhart e.a (2010) zien dat acceptatie van anderen of het gevoel ergens bij te horen een positieve invloed had op het vermogen om zelfcontrole uit te oefenen.

4.2.4 Effecten op vigilantie en vijandigheid

Volgens MacDonald en Leary (2005) kan sociale exclusie gezien worden als een bedreiging; tekenen van dreiging maken individuen vervolgens gevoeliger voor boosheid in sociale interacties en vergroten de kans op emotionele reacties als gevoelens van vijandigheid. Kraus e.a. (2011) toonden aan dat dit mechanisme ook actief wordt als gevolg van het waarnemen van verschillen in sociale klasse. Eerder onderzoek liet al zien dat sociale exclusie van individuen als gevolg van hun rang in de groep tot gevolg had dat deze gevoelens van boosheid ervaarden en een grotere neiging tot antisociaal gedrag ten aanzien van niet-geëxcludeerde individuen vertoonden (Chow e.a. 2008). Anderen brachten dit expliciet in verband met vijandigheid, cynisme, wantrouwen en agressieve tendensen (Gallo & Mathews, 2003). Kraus e.a. lieten vervolgens zien dat sociale klassenverschillen, zowel objectieve als subjectieve, waarneming van de sociale omgeving beïnvloeden omdat men meer gespitst is op tekenen van vijandigheid van de ander(en) en in sterkere mate verwacht dat vijandigheid zal optreden. Onderzoek van Sacco e.a. (2011) en Wesselmann e.a. (2012) laat eveneens zien dat exclusie veranderingen in waarneming van anderen teweeg brengt. Nadat individuen buitengesloten zijn, zijn ze meer gemotiveerd zich met anderen te affiliëren; deze toegenomen motivatie leidt ertoe dat deze individuen gevoeliger worden voor sociale cues die wijzen op acceptatie of afwijzing.

Onderzoek van Van den Bos, Loseman en Doosje (2009) wijst indirect ook op de invloed van uitsluiting, alhoewel de theoretische verklaring hiervan afwijkt. Van den Bos e.a. vinden op basis van hun onderzoek dat het gevoel van onrechtvaardigheid dat ontstaat als jongeren zich

achtergesteld voelen in de maatschappij, er onder meer toe kan leiden dat ze een positievere houding ontwikkelen jegens radicaal gedachtegoed en zich actief gaan afzetten tegen andere groepen in de samenleving, vooral als ze zich als groep bedreigd voelen.

4.3 Samenvatting

Samenvattend kunnen we stellen dat de behoefte aan sociale relaties belangrijk is en dat sociale exclusie een grote impact kan hebben op het individu. Het kan blijken bovengenoemde studies leiden tot defensief gedrag, een defensieve houding en agressie. Daarnaast kan het zich uiten in strategische consumptie die erop gericht is aansluiting te vinden bij andere sociale relaties. Als mogelijkheid werd hierboven al genoemd het gebruik van sociale media, het middel bij uitstek om gemakkelijk sociale relaties aan te gaan. Te denken valt ook aan het dragen van “de juiste kleding”, waarmee individuen de kans denken te vergroten geaccepteerd te worden. Ook kan, met dezelfde motivatie, het vertonen van agressie en ander gedrag een rol spelen.

Verder blijkt ook dat exclusie via verminderde zelfregulatie kan leiden tot risicovoller of zelfdestructief gedrag. Overeenkomstig hiermee wordt in de spaarzame literatuur op het gebied van mensenhandel opgemerkt dat met name meisjes die weinig of geen aansluiting vinden bij hun seksegenoten een gemakkelijke prooi vormen omdat ze eerder bereid lijken te zijn in te gaan op contactpogingen en verzoeken van zogenaamde loverboys. Het is verleidelijk dergelijke bevindingen door te trekken naar radicalisatie. Hoewel het vooralsnog onbekend is of buitengesloten jongeren vatbaarder zijn voor radicale ideeën of de personen die deze verkondigen, wijst onderzoek van Van den Bos, Loseman en Doosje (2009) daar wel op; zij lieten zien dat de hang naar radicale ideeën sterker is als jongeren zich onrechtvaardig behandeld voelen of zich achtergesteld voelen.

De vraag die zich hier aandient is of het wantrouwen onder jongeren en daaruit voortvloeiend gedrag werkelijk toe te schrijven is aan gevoelens van exclusie of afwijzing. Uiteindelijk lijken zij zich te hebben teruggetrokken in een geheel eigen wereld, en men kan zich afvragen of de wereld daarbuiten en het al of niet afgewezen voelen door die wereld er werkelijk toe doen. Onderzoek van Bernstein e.a. (2010) wijst erop dat afwijzing door een vermeende *outgroup* er wel degelijk toe kan doen als deze groep wordt ervaren als onveranderlijk. Of ze de wereld buiten hun eigen groep nu afwijzen of niet, veel jongeren zullen zich toch afhankelijk voelen van die externe wereld, bijvoorbeeld omdat ze leerplichtig zijn, of er van afhankelijk zijn voor een uitkering, werk of het behalen van een rijbewijs. In die zin is de buitenwereld waarvan

men zich heeft afgekeerd wel degelijk essentieel, en dit kan gevoelens van afwijzing volgens Bernstein e.a. danig versterken.

Wat tot slot opvalt in bovenstaande literatuur, en wat interessant is voor de huidige context, is dat zowel wantrouwen als uitsluiting als gevoelens van achtergesteld zijn of oneerlijk bejegend zijn leiden tot veranderingen in de interpretatie van informatie en gedrag van anderen. Schull, Mayo en Bernstein (2004) bijvoorbeeld, wijzen op *counterfactual thinking* als gevolg van wantrouwen, waarbij mensen de neiging tonen om bij een gewantrouwde bron impliciet uit te gaan van het tegenovergestelde van wat deze bron beweert. Anderen brachten exclusie expliciet in verband met vijandigheid, cynisme, wantrouwen en agressieve tendensen (Gallo & Mathews, 2003), met een sterkere focus op tekenen van vijandigheid van de ander(en) (Kraus e.a., 2011), en met toegenomen gevoeligheid voor sociale cues die wijzen op acceptatie of afwijzing (Sacco e.a., 2011; Wesselmann e.a., 2012). Dit wijst op een mogelijke vicieuze cirkel, waarbij gevoelens van uitsluiting leiden tot wantrouwen en een defensievere houding ten opzichte van de maatschappij, en als gevolg daarvan tot veranderingen in het waarnemen van de wereld om hen heen, dat wil zeggen *counterfactual thinking* en een negatievere interpretatie van signalen vanuit de maatschappij. Deze veranderde interpretatie kan op zijn beurt er weer toe leiden dat men zich gesterkt voelt in het idee dat men buitengesloten is en de wereld om hen heen niet te vertrouwen is.

5. Conclusie: wat is er en wat valt te verwachten?

In dit rapport is verslag gedaan van een kwalitatief onderzoek naar het fenomeen systeem hatende jongeren. Gezien het beperkte aantal informanten kunnen met name over de omvang van het fenomeen met weinig zekerheid uitspraken worden gedaan. Het merendeel van de bevroegde hulpverleners gaf aan, zulke jongeren niet te kennen, maar signaleerden wel een hartgrondig wantrouwen onder hun jeugdige clientèle. Een ondervraagde arbeidsbemiddelaar gaf aan eveneens een grondig wantrouwen tegen instanties te bespeuren, met name bij in Nederland opgegroeide Marokkanen. Zij achtte dit een hardnekkig verschijnsel dat de betrokken jongeren ernstig belemmert in hun omgang met instanties. Een respondent bleek al zo'n jaar of zes systeem hatende jongeren te kennen; anderen konden niet exact aangeven hoe lang zij zulke jongeren reeds hadden gesignaleerd maar in elk geval minder lange tijd. Allen verklaarden dat het zeer moeilijk is met hen een vertrouwensband te verkrijgen en te onderhouden.

Opvallend was dat geen van de politieagenten die werden geraadpleegd systeem hatende jongeren blijkt te kennen. De jongeren die zij wel kennen, koesteren weliswaar een fors wantrouwen tegen de overheid maar behoren veelal tot criminele groepen. Hun kennis over deze jongeren berust op rechtstreekse, alledaagse contacten maar ook op informatie uit de opsporing. Een verklaring voor hun onbekendheid met systeem hatende jongeren kan zijn dat deze zich in de regel niet aan criminaliteit schuldig maken.

Dit alles wijst erop dat het hier weliswaar gaat om een fenomeen dat zich op verschillende plaatsen in Nederland wel degelijk voordoet, en dat raakvlakken heeft met een onder jongeren wijder verbreid gevoel van onvrede en ergernis, maar dat in zijn specifieke vorm waarschijnlijk een beperkte, wellicht zeer beperkte omvang heeft.

Dat met name jongeren soms een hardgrondige afkeer van instituties hebben, is geen nieuw verschijnsel. Vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw traden met een zekere regelmaat jongeren naar buiten die zich afzetten tegen de gevestigde orde van volwassenen en hun afkeer uitdrukten in hun onderlinge omgang en de wijze waarop zij zich in de publieke ruimte manifesteerden. Nozems in de jaren vijftig en zestig en punks in de jaren zeventig en tachtig koesterden een hardgrondig wantrouwen tegen de buitenwereld, zij het niet zo radicaal als de systeem hatende

jongeren. In dat opzicht lijken de laatsten meer op het ideologisch bevlogen linksradicalisme eind jaren zestig.

Wanneer in het verleden nieuwe communicatiemiddelen hun intrede in de samenleving deden, waren jongeren vaak de eersten die daarvan de nieuwe mogelijkheden tot expressie verkenden en die de volle reikwijdte daarvan ook waarnamen. Die ervaring ging gepaard met gevoelens van vrijheid en onzekerheid die ook tot uitdrukking kwamen in de wijzen waarop zij zich manifesteerden in de samenleving. Dat kon zowel tot nieuwe vormen van expressie leiden als tot verheugd sociaal isolement. Ook is uit het verleden bekend dat juist jongeren vanwege hun geringe levenservaring vatbaar zijn voor complottheorieën, voor overtuigingen die aansluiten bij de indruk dat alle maatschappelijke ellende door een vreemde, allesoverheersende macht wordt teweeggebracht en die ook voeding geven aan die indruk door de suggestie van inzicht. Tenslotte weten we dat jongeren in het verleden verschillend reageerden op een dergelijke perceptie van bedreiging. Het cultiveren van een rigide, eigen levensstijl is een van die reacties. Zowel de hang naar complottheorieën, als het rigider worden van de houding ten aanzien van de buitenwereld als gevolg van onzekerheid en zich buitengesloten voelen wordt ondersteund door allerhande bevindingen in de sociaalpsychologische literatuur.

Het fenomeen van systeem hatende jongeren is dus niet volstrekt nieuw. Toch heeft het ook kenmerken die het van eerdere stromingen onder de jeugd doen verschillen. De jongeren lijken zich relatief radicaal af te sluiten van het moderne, maatschappelijke verkeer. Internet vormt voor hen wel een bron van informatie, vermoedelijk zelfs een belangrijke bron, maar nauwelijks een plek om uitdrukking te geven aan hun opvattingen en gevoelens. Dat is in die zin opmerkelijk omdat de sociale achtergrond van deze jongeren gemêleerd is en eerdere, sociaal gemêleerde groepen zoals Provo en de Punkbeweging wel nieuwe media naar hun hand wisten te zetten en zetten. De afwijzing van het gebruik van mobiele telefoons en sociale media op internet sluit aan bij en sterkt het onder hen opgeld doende individualisme. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Rode Jeugd is een persoonlijk of collectief doel afwezig maar aan dit nihilisme lijkt in tegenstelling tot die beweging niet of nauwelijks uitdrukking te worden gegeven.

De meeste respondenten geven aan dat de door een moderne bedrijfsvoering gestroomlijnde eerstelijns dienstverlening de jongeren sterken in de overtuiging tegenover een bedreigende macht te staan; uitgaande van de sociaalpsychologische literatuur zou hier tevens sprake kunnen zijn van een zichzelf versterkend proces. De literatuur laat namelijk zien dat zowel wantrouwen als gevoelens van uitsluiting of achtergesteld zijn leiden tot veranderingen in de interpretatie van informatie en gedrag van anderen. Exclusie kan expliciet in verband gebracht worden met vijandigheid, cynisme, wantrouwen en agressie, een sterkere focus op tekenen van

vijandigheid van anderen en met toegenomen gevoeligheid voor sociale cues die wijzen op acceptatie of afwijzing. Deze veranderde houding ten aanzien van de buitenwacht (of de interpretatie van signalen daarvan) kan er op zijn beurt weer toe leiden dat men zich gesterkt voelt in het idee dat men buitengesloten is en de wereld om hen heen niet te vertrouwen is.

Het fenomeen systeem hatende jongeren heeft al met al hoogstwaarschijnlijk een beperkte omvang maar kan gezien worden als een uitwas van een wijder verbreid wantrouwen tegen instituties onder jongeren. Het vertoont overeenkomsten met eerdere stromingen onder de jeugd die sterk afwijzend stonden tegenover de samenleving zoals het linksradicalisme eind jaren zestig en de Punkbeweging. Opmerkelijk is dat de betrokken jongeren ondanks hun gemêleerde sociale achtergrond de nieuwe sociale media niet naar hun hand zetten maar radicaal afwijzen. Slechts enkele vormen van expressie zijn aangetroffen. Dit kan wijzen op de beperkte omvang van het fenomeen maar ook op de hardnekkigheid van het sociale isolement. Verklaringen voor het voortbestaan van het verschijnsel moeten worden gezocht in de stroomlijning van de eerstelijns hulpverlening die het contact met deze jongeren afsnijdt, de informatie-uitwisseling tussen eerstelijns organisaties die het complot denken in deze groep versterkt en de wederzijdse versterking van sociale processen van uitsluiting en gevoelens van vijandigheid, cynisme, wantrouwen en agressie binnen deze groep.

De laatste jaren is er de nodige aandacht voor de zogeheten *lone wolf* of *lone operator terrorist*, die in zijn of haar eentje terroristische daden pleegt en beraamt, en men zou zich af kunnen vragen in hoeverre dit verschijnsel verband houdt met systeem hatende jongeren; wellicht is het bijvoorbeeld zo dat systeem hatende jongeren een grotere kans hebben op wat latere leeftijd te radicaliseren in deze richting⁷. Een van de weinige grondige studies van het fenomeen *lone wolves* is die van Spaaij (2010); hierin zijn 74 gevallen van *lone wolf* terrorisme in vijftien verschillende landen geanalyseerd, waaronder Ted Kaczynski (bekend geworden als de “Unabomber”), Yigal Amir (de moordenaar van Yitzhak Rabin), en Volkert van der G. (de moordenaar van Pim Fortuyn). Wat betreft ideologische inspiratie komt Spaaij tot de conclusie dat vooral het *White supremacy*-gedachtengoed, Islamisme, nationalisme/separatisme, en ideeën van anti-abortus activisten invloedrijk zijn. Tegelijkertijd echter constateert hij, evenals Stern (2003), dat deze ideologieën vaak versmelten met persoonlijke frustraties en een afkeer van politiek en religie in het algemeen. Hoewel er zowel bij *lone wolves* als bij systeem hatende jongeren sprake is van afkeer

⁷ Hoewel voor zover bekend *lone wolves* doorgaans wat ouder zijn dan de doelgroep, was Yigal Amir slechts 25 jaar oud toen hij Yitzhak Rabin vermoordde.

van instituties als politiek en religie, en van een zekere ideologische inslag, is er geen overeenkomst in de aard van die ideologieën. In hoeverre dit verschil betekenisvol is, is moeilijk in te schatten, maar in eerste oogopslag zou men de ideologieën van *lone wolves* wellicht kunnen omschrijven als agressief naar specifieke groepen van de samenleving, terwijl systeem hatende jongeren passief zijn en een “outgroup” hebben die veel diffuser is, namelijk de “grote massa” die volgens hen het licht nog niet heeft gezien. Verder blijkt het volgens Spaaij zo te zijn dat *lone wolves* relatief vaak aan psychologische aandoeningen leiden. Genoemd worden bijvoorbeeld persoonlijkheids-stoornissen, obsessief-compulsieve stoornis en ernstige depressies; ook ontbreekt het hun vaak aan sociale vaardigheid; het gaat meestal om individuen met weinig vrienden en met een voorkeur voor alleen-zijn. Bij systeem hatende jongeren is dit, voor zover valt na te gaan, niet het geval. Op basis van deze overwegingen lijkt het ons daarom niet waarschijnlijk dat bij systeem hatende jongeren een grotere kans bestaat op dergelijk extremistisch gedrag dan bij vergelijkbare groepen.

Vooralsnog is er op basis van de ons beschikbare gegevens geen directe aanleiding tot zorg op maatschappelijk niveau. De groep systeem hatende jongeren is klein, en heeft daarnaast weinig impact op de wereld buiten de groep: ze lijken voornamelijk hun eigen boontjes te doppen. De beperkte mate van expressie van hun opvattingen maakt hun gedrag enigszins onvoorspelbaar maar aanwijzingen dat zij maatschappelijke schade aanrichten in de vorm van overlast, criminaliteit of gewelddadig gedrag, ontbreken. Inhoudelijk sluiten hun overtuigingen aan bij de uitingen van onvrede en ergernis van grotere groepen jongeren waarvan sommigen wel dergelijke schade veroorzaken, maar er zijn geen signalen dat zij zelf actief aansluiting bij de laatstgenoemden zoeken. Hun overtuigingen vertonen overigens wel affiniteit met het rechts-radical gedachtegoed zodat de zorg gewettigd is dat zij daar vatbaar voor zijn. De besproken literatuur geeft echter wel reden voor bezorgdheid over de betrokken jongeren zelf. Hun houding ten aanzien van de buitenwereld en de vicieuze cirkel waarin zij zich mogelijk bevinden, lijken er op te wijzen dat zij psychische schade oplopen en dat zij er op wat latere leeftijd niet of heel moeilijk in zullen slagen om een maatschappelijke positie te verwerven.

Literatuur

- Baumeister, R. F., Nathan Dewart, C., Ciarocco, N. J., & Twenge, J. M. (2005). Social exclusion impairs self-regulation. *Journal of Personality and Social Psychology, 88*(4), 589-604. doi: 10.1037/0022-3514.88.4.589
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., & Tice, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Science, 16*(6), 351-355. doi: 10.1111/j.1467-8721.2007.00534.x
- Bernstein, M. J., Sacco, D. F., Young, S. G., Hugenberg, K., & Cook, E. (2010). Being "in" with the in-crowd: The effects of social exclusion and inclusion are enhanced by the perceived essentialism of ingroups and outgroups. *Personality and Social Psychology Bulletin, 36*(8), 999-1009. doi: 10.1177/0146167210376059
- Beest, I., van, & Williams, K. D. (2006). When inclusion costs and ostracism pays, ostracism still hurts. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*(5), 918-928. doi: 10.1037/0022-3514.91.5.918
- Beest, I., van, Williams, K. D., & Van Dijk, E. (2011). Cyberbomb: Effects of being ostracized from a death game. *Group Processes and Intergroup Relations, 14*(4), 581-596. doi: 10.1177/1368430210389084
- Beke, B.M.W.A., Van Wijk, A.Ph., & Ferwerda, H.B. (2000). *Jeugdcriminaliteit in groepsverband ontrafeld: tussen rondhangen en bendevorming*. Amsterdam: SWP.
- Blackhart, G. C., Nelson, B. C., Knowles, M. L., & Baumeister, R. F. (2009). Rejection elicits emotional reactions but neither causes immediate distress nor lowers self-esteem: A meta-analytic review of 192 studies on social exclusion. *Personality and Social Psychology Review, 13*(4), 269-309. doi: 10.1177/1088868309346065
- Blackhart, G. C., Nelson, B. C., Winter, A., & Rockney, A. (2011). Self-control in relation to feelings of belonging and acceptance. *Self and Identity, 10*(2), 152-165. doi: 10.1080/15298861003696410
- Blom, J.C.H. (2002), Historisch onderzoek en hedendaagse maatschappelijke vraagstukken. In: C.D. van der Vijver, L.G.H. Gunther Moor, E.M.P. van Laere, *Politienetwerk in (buiten)gewonen omstandigheden*. Dordrecht: SMVP.
- Bos, K., van den (2009). Making sense of life: The existential self trying to deal with personal uncertainty. *Psychological Inquiry, 20*(4), 197-217. doi: 10.1080/10478400903333411
- Bos, K., van den, Euwema, M. C., Poortvliet, P. M., & Maas, M. (2007). Uncertainty management and social issues: Uncertainty as an important determinant of reactions to socially deviating people. *Journal of Applied Social Psychology, 37*(8), 1726-1756. doi: 10.1111/j.1559-1816.2007.00235.x
- Bos, K. van den (2007). Procedurele rechtvaardigheid: Beleving bij burgers en implicaties voor het openbaar bestuur. In: A.F. Brenninkmeijer, M. van Dam, & Y. van der Vlugt (Eds.) *Werken aan behoorlijkheid: De nationale ombudsman in zijn context* (pp. 183-198). Boom Juridische Uitgevers.
- Bos, K. van der (2011). *Vertrouwen in de overheid*. Den Haag BZK, 2011.
- Bos, K., van den, Loseman, A., & Doosje, B. (2009). *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme: Onrechtvaardigheid, onzekerheid, en bedreigde groepen*. WODC, Ministerie van Justitie.
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., & Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 77*(1), 135-149. doi: 10.1037/0022-3514.77.1.135
- Brink, G. van der (2001), *Geweld als uitdaging. De betekenis van agressief gedrag bij jongeren*. Utrecht .
- Buckley, K.E., Winkel, R.E., & Leary, M.R. (2003). Reactions to acceptance and rejection: Effects of level and sequence of relational evaluation. *Journal of Experimental Social Psychology, 40*, 14-28.

- Buikhuizen, W. (1966), *Achtergronden van nozemgedrag*. Assen: Van Gorcum.
- CBS (2010), *Landelijke Jeugdmonitor. Trendrapport 2010*. Den Haag/Heerlen.
- CBS (2011), *Regionaal beeld van de jeugd 2011. Landelijke jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen.
- Chow, R.M., Tiedens, L.Z., & Govan, C. (2008). Excluded feelings: Emotional responses to social ostracism predict aggressive reaction. *Journal of Experimental Social Psychology*, *44*, 896-903.
- Commissie van Onderzoek Amsterdam (1967), *Onderzoek naar de achtergronden van de ordeverstoringen te Amsterdam te september 1965/ september 1966. Slotrapport*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Corr, P. J. (2005). Social exclusion and the hierarchical defense system: Comment on MacDonald and Leary (2005). *Psychological Bulletin*, *131*(2), 231-236. doi: 10.1037/0033-2909.131.2.231
- Colquitt, J.A., LePine, J.A., Piccolo, R.F., Zapata, C.P., & Rich, B.L. (2011) Explaining the justice–performance relationship: Trust as exchange deepener or trust as uncertainty reducer? *Journal of Applied Psychology*, *X*, xx-xx.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, *11*(4), 227-268.
- Dekkers, F. & D. Dijkman (1988), *Een hollandse stadsguerilla. Terugblik op de Rode Jeugd*. Amsterdam.
- Doorn, J.A.A. van (1967), Radicalisatie, provocatie, escalatie. Een sociologische schets van het gebeurde in Amsterdam 1965-1966. In: Commissie van onderzoek Amsterdam, *Slotrapport*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Duijn, R. van (1985), *Provo. De geschiedenis van de provotarische beweging 1965-1976*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Dutton, D. G. (2002). The neurobiology of abandonment homicide. *Aggression and Violent Behavior*, *7*(4), 407-421. doi: 10.1016/s1359-1789(01)00066-0
- Feldmann, S.S, Rosenthal, D.R., Brown, N.L., & Canning, R.D. (1995). Predicting sexual experience in adolescent boys from peer rejection and acceptance during childhood. *Journal of Research on Adolescence*, *5*, 387-441.
- Gemert, F. Van (1998), *Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*. Amsterdam, Het Spinhuis.
- Goudsblom, J. (1959), *De nieuwe volwassenen. Een enquête onder jongeren van 18 tot 30 jaar*. Amsterdam: Querido.
- Graaff, B. de, C. de Poot en E. Kleemans (2009), *Tijdschrift voor criminologie* (2009, 51, 4), *Themanummer Radicalisering en radicale groepen*. Den Haag: BJU.
- Gruijter, M. de, E. Smits van Waesberge en H. Boutellier (2010), *‘Een vreemde in eigen land’: ontevreden autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid*. Amsterdam.
- Hendriks, F. en Th. Toonen (1998), *Schikken en plooiën. De stroperige staat bij nader inzien*. Assen: Van Gorcum.
- Holtzworth-Munroe, A., Bates, L., Smutzler, N., & Sandin, E. (1997). A brief review of the research on husband violence. Part I: Maritally violent versus nonviolent men. *Aggression and Violent Behavior*, *2*(1), 65-99. doi: 10.1016/s1359-1789(96)00015-8
- Gallo, L. C., & Matthews, K. A. (2003). Understanding the association between socioeconomic status and physical health: Do negative emotions play a role? *Psychological Bulletin*, *129*(1), 10-51. doi: 10.1037//0033-2909.129.1.10
- Goertzel, T. (1994) Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, *15* (4), 731-742.
- Gómez, A., Morales, J. F., Hart, S., Vázquez, A., & Swann Jr, W. B. (2011). Rejected and excluded forevermore, but even more devoted: Irrevocable ostracism intensifies loyalty to the group among identity-fused persons. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *37*(12), 1574-1586. doi: 10.1177/0146167211424580
- Hardin, R. (2004) *Distrust*. New York: Russell Sage.
- Inglehart, R (1999). Postmodernization erodes respect for authority, but increases support for democracy. In: P. Norris, *Critical citizens. Global support for democratic governance*. Oxford.

- Kraus, M. W., Horberg, E. J. J., Goetz, J. L., & Keltner, D. (2011). Social class rank, threat vigilance, and hostile reactivity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(10), 1376-1388. doi: 10.1177/0146167211410987
- Kennedy, J. (1995). *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig*. Amsterdam/Assen.
- Labrie, A. (1994), *Het verlangen naar zuiverheid. Een essay over Duitsland*. Maastricht: Uniprint.
- Leiden, I. van, N. Arts en H. Ferwerda (2009). *Rellen om te rellen. Een studie naar grootschalige openbare-ordeverstoringen en notoire ordeverstoorders*. Apeldoorn.
- Lewicki, R.J., McAllister, D.J., Bies, R.J. (1998). Trust and distrust: new relationships and realities. *Academy of Management Review* 23, 438-458,.
- Lewicki, R., Tomlinson, E., & Gillespie, N. (2006). Model of interpersonal trust development: theoretical approaches, empirical evidence, and future directions. *Journal of Management*, 32(6), 991-1022.
- Lorenz, Chr. (1987), *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis*. Meppel: Boom.
- MacDonald, G., & Leary, M. R. (2005a). Roles of social pain and defense mechanisms in response to social exclusion: Reply to Panksepp (2005) and Corr (2005). *Psychological Bulletin*, 131(2), 237-240. doi: 10.1037/0033-2909.131.2.237
- MacDonald, G., & Leary, M. R. (2005b). Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychological Bulletin*, 131(2), 202-223. doi: 10.1037/0033-2909.131.2.202
- Main, K. J., Dahl, D. W., & Darke, P. R. (2007). Deliberative and automatic bases of suspicion: Empirical evidence of the sinister attribution error. *Journal of Consumer Psychology*, 17(1), 59-69.
- Mamadouh, V. (1992) *De stad in eigen hand. Provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging*. Amsterdam.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995) An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.
- Mead, N. L., Baumeister, R. F., Stillman, T. F., Rawn, C. D., & Vohs, K. D. (2011). Social exclusion causes people to spend and consume strategically in the service of affiliation. *Journal of Consumer Research*, 37(5), 902-919. doi: 10.1086/656667
- Meershoek, G. (2011), *De groep IJzerman. Hoe de politie infiltreerde in de links-radicalen beweging van de jaren zestig*. Amsterdam: Boom.
- Moussault, P. & J. Lust (2009), *Rood verzetsfront. Aanzetten tot stadsguerilla in Nederland*. Breda: Papieren tijger.
- Newheiser, A. K., Farias, M., & Tausch, N. (2011). The functional nature of conspiracy beliefs: Examining the underpinnings of belief in the Da Vinci Code conspiracy. *Personality and Individual Differences*, 51(8), 1007-1011. doi: 10.1016/j.paid.2011.08.011
- Riel, M. van (2010), *Zaterdagmiddagrevolutie. Portret van de Rode Jeugd*. Amsterdam: Boom.
- RMO (2011), *Nieuwe ronde, nieuwe kansen*. Den Haag.
- Norris, P. (2011) *Democratic deficits: critical citizens revisited*. Cambridge.
- Rooy, P. de (1986). Vetkuifje waarheen? Jongeren in Nederland in de jaren vijftig en zestig. In: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, vol. 101, 76-94.
- Sacco, D. F., Wirth, J. H., Hugenberg, K., Chen, Z., & Williams, K. D. (2011). The world in black and white: Ostracism enhances the categorical perception of social information. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47(4), 836-842. doi: 10.1016/j.jesp.2011.03.001
- Schaafsma, J. (2011). Discrimination and subjective well-being: The moderating roles of identification with the heritage group and the host majority group. *European Journal of Social Psychology*, 41(6), 786-795. doi: 10.1002/ejsp.825

- Schul, Y., Mayo, R., & Burnstein, E. (2004). Encoding under trust and distrust: The spontaneous activation of incongruent cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(5), 668-679.
- Slotman, M., & Tillie, J. (2006), *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam IMES.
- Spaaij, R. (2010). The enigma of lone wolf terrorism: An assessment. *Studies in Conflict and Terrorism*, 33(9), 854-870. doi: 10.1080/1057610x.2010.501426
- Stern, J. (2003). *Terror in the name of God: Why religious militants kill*. New York: Harper-Collins.
- Swami, V., Coles, R., Stieger, S., Pietschnig, J., Furnham, A., Rehim, S., & Voracek, M. (2011). Conspiracist ideation in Britain and Austria: Evidence of a monological belief system and associations between individual psychological differences and real-world and fictitious conspiracy theories. *British Journal of Psychology*, 102(3), 443-463. doi: 10.1111/j.2044-8295.2010.02004.x
- Tajfel, H., & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In: W.G. Austin & S. Worchel (Eds.). *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. L. (2004). High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success. *Journal of Personality*, 72(2), 271-324.
- Thorburn, S., & Bogart, L. M. (2005). Conspiracy beliefs about birth control: Barriers to pregnancy prevention among African Americans of reproductive age. *Health Education and Behavior*, 32(4), 474-487. doi: 10.1177/1090198105276220
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F., Tice, D. M., & Stucke, T. S. (2001). If you can't join them, beat them: Effects of social exclusion on aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(6), 1058-1069. doi: 10.1037//0022-3514.81.6.1058
- Twenge, J. M., Catanese, K. R., & Baumeister, R. F. (2002). Social exclusion causes self-defeating behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(3), 606-615. doi: 10.1037//0022-3514.83.3.606
- Twenge, J. M., Catanese, K. R., & Baumeister, R. F. (2003). Social Exclusion and the Deconstructed State: Time Perception, Meaninglessness, Lethargy, Lack of Emotion, and Self-Awareness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(3), 409-423. doi: 10.1037/0022-3514.85.3.409
- Weijers, I. en Chr. Eliaerts (2008), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Den Haag: BJU.
- Wesselmann, Eric D., Cardoso, Florencia D., Slater, Samantha, & Williams, Kipling D. (2012). To Be Looked at as Though Air. *Psychological Science*. doi: 10.1177/0956797611427921
- Whitson, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322(5898), 115-117. doi: 10.1126/science.1159845
- Whitty, M. & A. Joinson (2009), *Truth, lies and trust on the Internet*. London/New York: Routledge.
- Williams, K. D., & Nida, S. A. (2011). Ostracism: Consequences and coping. *Current Directions in Psychological Science*, 20(2), 71-75. doi: 10.1177/0963721411402480

Samenvatting

Sinds enige tijd worden door medewerkers van de eerstelijns hulpverlening jongeren gesignaleerd die, gedreven door fundamenteel wantrouwen tegen instituties, zich radicaal afkeren van niet alleen de overheid maar van alle maatschappelijke instellingen, uit vrees te worden gecontroleerd en gedisciplineerd. Tegen de achtergrond van de individuele gewelddadige acties als die in 2011 in Noorwegen rijst de vraag in hoeverre hier van een significant sociaal fenomeen sprake is en, als dat het geval is, hoe dit moet worden geduid en verklaard en in hoeverre dit maatschappelijke gevolgen kan hebben.

Het Institute of Governance Studies (IGS) van de Universiteit Twente heeft een snelle verkenning naar het verschijnsel systeemhaat onder jongeren uitgevoerd, met als doel de omvang, aard en mogelijke maatschappelijke implicaties van het verschijnsel vast te stellen. Dit is gedaan middels een telefonische enquête van sleutelfiguren in de frontlinie van het jeugdleven, en een literatuurstudie naar de bestaande empirisch wetenschappelijke kennis, zowel van sociaalpsychologische als van historische aard.

De volgende probleemstelling staat centraal:

Zijn er in Nederland jongeren die zich uit haat tegen ‘het systeem’ radicaal afkeren van alle instituties en maatschappelijke verbanden en, voor zover dit het geval is, hoe valt dit fenomeen met de bestaande historische en sociaalpsychologische kennis te duiden en verklaren en wat zijn de mogelijke maatschappelijke consequenties van het fenomeen?

Zulke jongeren zijn er, in beperkte aantallen. Het betreft zeer moeilijk bereikbare jongeren, met leeftijden tussen 16 en 27 jaar, die zich in een zeer los verband bewegen en zeer diverse sociale achtergronden hebben. Zij zijn niet crimineel. Hoewel in hun wereldbeeld elementen van islamitisch anti-amerikanisme/anti-occidentalisme zijn te vinden, is religie niet wat hen bindt. Hoewel een enkel geval van contact met extreemrechtse groepen werd gesignaleerd, ontbreekt bij hen de agressieve groeps cultuur. Wat hen bindt, is muziek (rap, hip hop), films en filmpjes op internet en (vermoedelijk) computergames.

De basis is een radicaal wantrouwen jegens overheid, instanties en onbekenden. Er is een gevoel underdog te zijn, en slachtoffer te zijn van complotten en samenzweringen. Op Internet worden wel films en clips bekeken maar sociale media als Hyves en Facebook worden volledig gemeden. In hun muzikale voorkeur is sprake van extreem eclecticisme: rap, hip-hop en techno wisselen elkaar razendsnel af.

Bij een eerste verkenning van radicale jeugd in het Nederlands verleden lijkt de groep systeem hatende jongeren de meeste verwantschap te vertonen met de Rode Jeugd en de Punkbeweging. Evenals de eerste is het een kleine, in los verband opererende groep die zich een

radicale vorm van complot denken heeft eigen gemaakt. De sociale achtergrond van de groep systeem hatende jongeren is gemêleerd maar dat leidt er niet toe dat zij een actieve omgangsvorm met het nieuwe media ontwikkelen, zoals Provo deed, maar zich juist in zichzelf keren, beducht voor de boze buitenwereld. Hoewel in hun overtuigingen evenals in die van de Rode Jeugd een sterke drang tot destructie tot uiting komt, ontbreekt daarin bij de systeem haters een handelingsperspectief. In tegenstelling tot de Punkbeweging ontplooiën zij weinig tot geen publieke activiteiten.

Uit psychologisch onderzoek blijkt dat de behoefte aan sociale relaties belangrijk is en dat sociale exclusie een grote impact kan hebben op het individu. Het kan blijken bovengenoemde studies leiden tot defensief gedrag, een defensieve houding en agressie. Verder blijkt dat exclusie via verminderde zelfregulatie kan leiden tot risicovoller of zelfdestructief gedrag. Hoewel het vooralsnog onbekend is of buitengesloten jongeren vatbaarder zijn voor radicale ideeën of de personen die deze verkondigen, wijzen Van den Bos, Loseman en Doosje (2009) erop dat de hang naar radicale ideeën sterker is als jongeren zich onrechtvaardig behandeld voelen of zich achtergesteld voelen.

Zowel wantrouwen als uitsluiting als gevoelens van achtergesteld zijn of oneerlijk bejegend zijn leiden tot veranderingen in de interpretatie van informatie en gedrag van anderen. Dit wijst op een mogelijke vicieuze cirkel, waarbij gevoelens van uitsluiting leiden tot wantrouwen en een defensievere houding ten opzichte van de maatschappij, en als gevolg daarvan tot veranderingen in het waarnemen van de wereld om hen heen, dat wil zeggen *counterfactual thinking* en een negatievere interpretatie van signalen vanuit de maatschappij. Deze veranderde interpretatie kan op haar beurt er weer toe leiden dat men zich gesterkt voelt in het idee dat men buitengesloten is en de wereld om hen heen niet te vertrouwen is.

Conclusie

Het fenomeen systeem hatende jongeren heeft al met al hoogstwaarschijnlijk een beperkte omvang maar kan gezien worden als een uitwas van een wijder verbreid wantrouwen tegen instituties onder jongeren. Gezien het beperkte aantal informanten kan hierover slechts met veel onzekerheid iets worden gezegd. Het merendeel van de bevroegde hulpverleners gaf aan, zulke jongeren niet te kennen, maar signaleerden wel een hartgrondig wantrouwen onder hun jeugdige clientèle. Een respondent bleek al zo'n jaar of zes systeem hatende jongeren te kennen; anderen konden niet exact aangeven hoe lang zij zulke jongeren reeds hadden gesignaleerd maar in elk geval minder lange tijd. Allen verklaarden dat het zeer moeilijk is met hen een vertrouwensband

te verkrijgen en te onderhouden. De onbekendheid van de politie met dit fenomeen geeft aan dat systeem hatende jongeren zich in de regel niet aan criminaliteit schuldig maken.

De meeste respondenten geven aan dat de door een moderne bedrijfsvoering gestroomlijnde eerstelijns dienstverlening de jongeren sterken in de overtuiging tegenover een bedreigende macht te staan; uitgaande van de sociaalpsychologische literatuur zou hier tevens sprake kunnen zijn van een zichzelf versterkend proces. Vooralsnog is er op basis van de ons beschikbare gegevens geen directe aanleiding tot zorg op maatschappelijk niveau.

Summary

For some time, relief workers are spotting adolescents that are deeply suspicious of institutions and that radically turn away from governmental agencies and social organizations, for fear of being controlled and disciplined. Against the background of individual, rudely violent actions like those in Norway in 2011, the question was raised if these incidents reflect a significant social phenomenon and, if so, how these should be denoted and explained, and which social impact these might have.

The Institute of Governance Studies (IGS) of the University of Twente conducted a rapid investigation into the phenomenon of hatred of ‘the system’ among adolescents, with the aim to determine its scale, character and possible social impact. This investigation was carried out by a survey by phone among key persons in youth welfare work and by a study of empirical social-psychological and historical studies.

The main question was formulated like:

Are there in the Netherlands adolescents that turn away from all institutions and societal organizations out of hatred of ‘the system’, and, if this is the case, how can this phenomenon be denoted and explained by the existing historical and social-psychological knowledge and what might be its social impact?

There are indeed adolescents that are driven by hatred of ‘the system’ and radically turn away from all institutions. However, relief workers experience great difficulties contacting them. These adolescents are between 16 and 27 years of age, move in loosely connected circles, and have different social backgrounds. They are not criminally active. Although in their worldview elements of Islamic anti-Americanism/anti-Occidentalism can be found, religion does not bind them together. Although an incidental contact with extreme rightwing groups was spotted, they do not have an aggressive group spirit. They are bound together by music (rap, hip-hop), movies, video-tapes on internet and (arguably) online games. Radical distrust of government, institutions and strangers is a common denominator. They perceive themselves to be the underdog, to be victim of conspiracies. The Internet is used to watch movies and videos but the use of mobile phones and social media like Hyves and Facebook are shunned. Their preferences in music are extremely eclectic: rap, hip-hop and techno very rapidly alternate.

A historiographical survey for Dutch radical youth shows that the spotted group of youth shows much resemblance with the Rode Jeugd (“Red Youth”, 1967-1975) and parts of the Punk-subculture. Like the latter, it is a small, loosely connected group that is motivated by a radical kind of conspiracy thinking. The social background of the adolescents involved is mixed as well.

Unlike the mixed youth of the Provo movement (1965-1967), they do not actively engaging with new social media, like the mixed youth of Provo; rather, they tend to withdraw from society, fearing the world outside. Although they share an inner drive for destruction with the Rode Jeugd, they lack the Rode Jeugd's sense of being able to succeed. In contrast to the Punk subculture, they hardly display public activities.

Social-psychological research shows that human beings need social relations and social exclusion can have a significant impact on individuals. It can result in defensive behavior, a defensive attitude and aggression. By lessening the capacity for self-regulation, exclusion can result in risky or self-destructive behavior. Although it is not known if excluded adolescents are prone to radical ideas or persons propagating these, Van den Bos, Loseman and Doosje (2009) indicate that adolescents that consider themselves unfairly treated display a greater tendency to adopt radical ideas.

Distrust, exclusion and feelings of being unfairly treated or discriminated change someone's interpretation of information and of behavior. This might create a vicious circle: feelings of exclusion result in distrust and a defensive attitude towards society, which, in turn, result in changes in perception of the world around, e.g., through counterfactual thinking and a negative interpretation of signals from society. This changed interpretation might, for its part, may result in a strengthening of the feeling of being excluded and of distrust of the world around.

Conclusion

Hatred of 'the system' among adolescents seems to be a small scale social phenomenon that might be an excrescence of a more widespread distrust against institutions among youth. Because of the small number of respondents, statements about this phenomenon can only made with strong reservations. Most responding relief workers indicated not to know this kind of adolescents but indicated to have spotted a strong distrust among their clients. One respondent reported to have known these adolescents for some six years; a few others could not provide indications as to how long they have seen these youth around, but estimated at least for a period somewhat shorter than this. All indicated that it is very difficult to get and stay in contact with them. Police indicated that this group has not appeared on their radar, another indication that they are not criminally active.

Most respondents indicated that contact with relief work, streamlined according to modern managerial standards (exchanging information, restricting the duration of the contact) strengthened adolescents in their conviction that they are facing a powerful, threatening adversary. From a social-psychological perspective, this might be an itself reinforcing process.

However, according to the available information, there is no reason to expect harm to society.

Bijlage 1: Verdeling respondenten over de steden

Amsterdam 3

Almere 1

Doetinchem 1

Eindhoven 1

Enschede 4

Haarlem/Velsen 1

Roermond 2

Rotterdam-Rijnmond 3

Schiedam 1

Zoetermeer 1

Bijlage 2: Songtekst Spinal en Steen:

Haat

Jaja rot toch op je beeldscherm
 En dit is kadaverap
 Spinal&Steen op je beeldscherm eeh boys doen jullie je ding.
 Ja toch 101 Kadavers check hem uit lul

Steen:

Haat haat ik haat me zelf, haat het bloed in me aders. Ik haat me scheppers ik haat me moeders&vaders. Ik haat mensen homo sapiens, zwarte, gele maar vooral haat ik witte verraders ariërs. Ik haat racisten en nazi's ik haat haters hang met haatzaaiers maatnaaiers. Maar het meest van allemaal haat ik flikkers ziektedragers Kanker op man met je lul in andermans anus.

Spinal:

Ik haat hoop omdat je in sprookjes geloofd ik haat licht, ik hou van de donkere wolken boven me hoofd. Ik hou van bliksem en onweer ik hou van je bitch minstens ze zich omkeert en er lippenstift op smeert. Ik haat iedereen niemand volgt mij, zo zonde vertel me waar we in vredesnaam aan begonnen zijn. Ik haat zonneschijn kon het maar altijd donker zijn. Ik haat sinds ik geboren ben ik gedorvenheid.

Steen:

Ik haat vrijen, knus samen zijn, knuffelen ik hou van nagelsbijten pulken en purken. Insecten verpulveren. Fok mensen niks nuttige burgers, ik haat mensen ik grijp ze bij hun lurven kan ze wel wurgen. Ik haat liefde, met liefde hou ik van haat. Hou me lul in je klauwen bitch me bitch. Ja ik haat vrouwen en relaties opbouwen daarom hou ik van jouw vrouw een slet die niet te vertrouwen is .

Spinal:

Ik haat vrouwen omdat ik altijd shit voor ze moet sjouwen. Het zal ze berouwen ik zal het onthouden. Dikke wijven die zich vol lopen te stouwen en nauwelijks kauwen. Ik zal me pen in je strot moeten douwen. Ik haat zachte beats ik wil alles of niets ik haat hiphop en al die andere kanker muziek.

Ik haat me verslaving, ik haat steen (ik ook) dat is de rede dat ik z'n cd's uit het raam smeed.

Steen:

Ik haat spinal (fock spinal) Fuck mc's, kut rappers ik haat de hele fucking scene. Ik haat je labels, urban-team, fuck muziek ik haat je vriendinnetje behalve als ze dr kut laat zien. Want ik hou van kut, wil dr me hoofd in stoppen. Ik hou van een kut sfeer, kutfeest om dood te schoppen. Ik hou van aftrekken en in een oude sok noten poppen. Ik hou van haat ik ben er mee groot geworden.

Spinal:

Ik haat vreugde, ik haat de regering en zijn keuzes, Ik haat de samenzwering de overheid en zijn leugens. Ik haat mezelf ik haat mensen met geld. Ik haat hypocrieten die zeiken over zinloos geweld. Ik hou van krakende schedels ik haat regels hel&hemel en alles daar tussen heb ik zowaar een hekel. Het regent pijpenstelen. Ik haat vette mensen die blijven eten. Ze willen met jouw & mij niet delen.

Steen:

Ik haat me openbare ruimte, Ik haat me legitimatie pis op een ambtenaar in functie sluit me dan maar op achter tralies. Beboet me, ik hou van boetes, zie m'n schrale salaris. Hou het maar ik haat geld ik hou van broke-zijn dagelijks. Je homies haten me bullshit klik doe is wijf. Ik haat blanke rappers die denken dat ze een 2pac zijn. Dit is white-trash fock steen ze vervloeken mij. Haat me haat omdat ik er genoeg van krijg.

Spinal:

Ik haat me zelf, Ik haat de christenen en ik haat de kerk. STERF, ik haat je schoenen en ik haat het merk. Ik haat het leven, Ik haat jesus ik haat god en de mensheid en z'n gehele samenleving ik haat jouw omdat je van iedereen houd, Ik haat liefde omdat ik niemand vertrouwd word ik liever niet oud. Ik ben kwaad en het ligt zwaar op me schouders, Ik zit met opgekropte haat voor me ouders..